

VERDIEPENDE LANDBOUWANALYSE

Provincie Utrecht
Archimedeslaan 6
3584 BA Utrecht

Connecting Agri & Food:
J. Straver - van der Schans
S. van Kampen

Met medewerking van DLV Advies:
E. van Oostrom
L. de Jongh

Datum
1-06-2023

Inhoudsopgave

1	INLEIDING EN AANLEIDING	3
1.1	Onderzoeksvraag en aanpak	3
1.2	Uitgangpunten	3
1.3	Gebruikte gegevensbronnen	5
2	ACHTERGRONDINFORMATIE.....	6
2.1	Europese mestwetgeving.....	6
2.2	Nederlands mestwetgeving	6
2.3	Ammoniakemissie uit stallen	7
2.4	Beschikbaarheid stalsystemen en juridische houdbaarheid	7
2.5	Historische ontwikkeling laatste 10 jaar	7
2.6	Verdeling over de GGA gebieden	14
3	RESULTATEN ONDERZOEK	17
3.1	Hoeveelheid landbouwgrond en landgebruik	17
3.2	Intensiteit en veebezetting melkveehouderij, toepassing beweiding	18
3.3	Grondgebondenheid en effecten aanpassing norm op de veestapel en/of grondbehoefte	23
3.4	Vrijkomende grond op bedrijven die stoppen	27
3.5	Mestplaatsingsruimte, -overschot en ontwikkeling daarvan, type aanwending	30
3.6	Teelt grondstoffen varkens- en pluimveevoer in Utrecht dan wel Nederland	36
4	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.....	40
4.1	Conclusies	40
4.2	Aanbevelingen	41
	BIJLAGE 1 TABELLEN	42

1 Inleiding en aanleiding

1.1 Onderzoeksvraag en aanpak

De provincie Utrecht wil meer inzicht in de intensiteit van agrarische bedrijven en tevens weten wat de grondbehoefte van de landbouw is. Dit om te kunnen inspelen op nieuw beleid en het landbouwakkoord. Dit wil men afzetten tegen de grond die vrijkomt als gevolg van stoppende bedrijven én de grond die nodig is voor andere functies (natuur, wonen, infra, recreatie, energie). Mogelijk dat meer grond beschikbaar komt op basis van de opkoopregeling voor piekbelasters.

Daarnaast wil de provincie weten hoe groot de afstand is tussen de huidige landbouwpraktijk en de gewenste bedrijfstypen, ten aanzien van kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw, die worden opgesteld in het kader van het Utrechts Plan Landelijke Gebied (UPLG). Daarvoor wil men inzicht krijgen in de intensiviteit van de melkveehouderij per UPLG-regio. Dit geeft een beeld van de mogelijkheden van de melkveehouderij om bij te dragen aan onder andere de doelen ten aanzien van stikstof en klimaat. In het ruimtelijke landbouwbeleid gaat Provincie Utrecht reeds uit van grondgebondenheid. In de toelichting bij de omgevingsverordening staat dat hiervoor de norm van 2,5 Grootvee-eenheid (GVE) per hectare wordt gehanteerd.

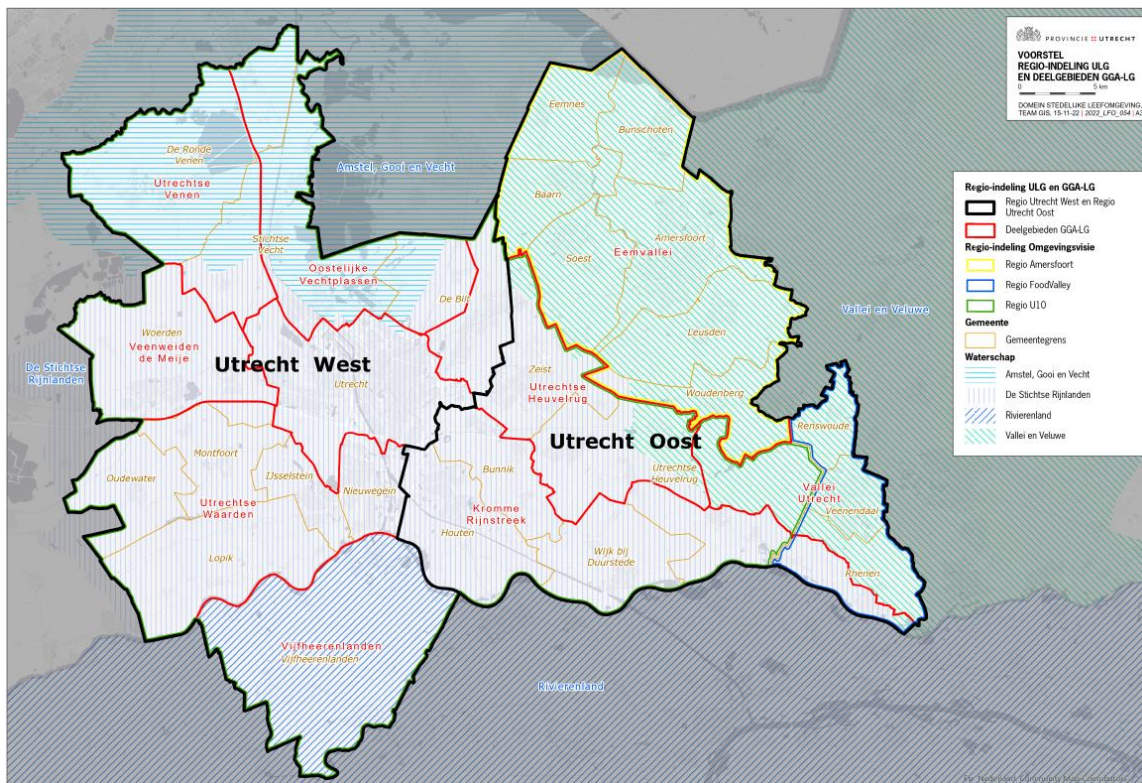
Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn er diverse deelvragen opgesteld, zodat inzicht verkregen kan worden in de landbouw in Utrecht. Hierin wordt de situatie feitelijk in beeld gebracht met behulp van diverse databronnen en wordt daarnaast ook duiding aan de cijfers gegeven. (Inter-)nationaal en provinciaal beleid heeft gevolgen voor de bedrijven in de provincie, ook dit (voorgenomen) beleid wordt meegenomen in het onderzoek.

De onderzoeksopzet en -resultaten zijn conform de daarvoor opgestelde procedure, intern gereviseerd door een collega buiten het onderzoeksteam.

1.2 Uitgangpunten

Het provinciaal landbouwbeleid streeft naar een circulaire, natuurinclusieve, klimaatneutrale en rendabele landbouw. Een landbouw die bijdraagt aan gezond voedsel en verbindingen tussen stad en land. De provincie Utrecht is bezig om ten behoeve van het Nationaal Programma Landelijk Gebied het provinciaal UPLG op te stellen en 9 gebiedsagenda's te ontwikkelen. Er is behoefte aan aanvullende gegevens over met name de veehouderij en in het bijzonder de melkveehouderij. Deze kennisbehoefte heeft vooral te maken met de grondbehoefte van de landbouw om te kunnen inspelen op nieuw beleid en maatregelen in het UPLG. Maar ook met de mate van intensiteit van het grondgebruik en de daaraan gekoppelde mogelijkheden om bij te dragen aan doelen zoals stikstof en klimaat.

In afbeelding 1 is de gebiedsindeling te vinden.

Afbeelding 1 Gebiedsindeling Provincie Utrecht

De 9 specifieke gebieden binnen de provincie Utrecht zijn:

- Oostelijke Vechtplassen;
- Utrechtse Venen;
- Veenweiden de Meije;
- Utrechtse Waarden;
- Vijfheerenlanden;
- Eemvallei;
- Vallei Utrecht;
- Utrechtse Heuvelrug;
- Kromme Rijnstreek.

De begrenzing van deze gebieden is niet 1-op-1 op gemeentelijke grenzen te leggen. Om met behulp van de beschikbare databestanden een goede analyse te maken van de gebieden is door de provincie Utrecht een bestand aangeleverd op postcodeniveau (1234AB). Dit was de meest praktische en efficiënte manier om de data te kunnen filteren op de 9 GGA-gebieden. Ook is deze indeling doorgegeven aan het CBS, waardoor ook zij op dit niveau hun data hebben kunnen leveren.

1 januari 2019 heeft een gemeentelijke herindeling plaatsgevonden in het gebied Vijfheerenlanden. De herindeling leidde tot een wijziging van de provinciegrens. De gemeenten Leerdam en Zederik hoorden aanvankelijk bij provincie Zuid-Holland maar zijn door de herindeling tot gemeente Vijfheerenlanden en tot het grondgebied van de provincie Utrecht gaan behoren. Om cijfers goed met elkaar te kunnen vergelijken, worden de cijfers van 2010 weergegeven alsof de herindeling al had plaatsgevonden. De bedrijven die in 2010 dus nog officieel in provincie Zuid-Holland gevestigd waren, maar in 2021 in provincie Utrecht, worden al wel meegenomen in de totaalstellingen.

1.3 Gebruikte gegevensbronnen

Belangrijke gegevensbronnen die voor het onderzoek zijn gebruikt, zijn gegevens vanuit het CBS en de RVO Basiskaart Agrarische Bedrijfssituatie Nederland 2021 (BAB). Er is gebruik gemaakt van CBS-data die online te vinden is in Statline en specifiek door ons bij hen opgevraagde gegevens.

De gegevens van het CBS komen uit de landbouwtelling en de zogenaamde gecombineerde opgave. Alle bedrijven met een KvK-inschrijving, die een economische omvang hebben van minimaal € 3.000 Standaard Opbrengst (SO) dienen de landbouwtelling in te vullen op hun BRS-nummer. De landbouwtelling vindt plaats door middel van de Gecombineerde opgave, welke jaarlijks in het voorjaar ingevuld dient te worden via RVO. Per BRS-nummer wordt een Gecombineerde opgave ingevuld. Het is mogelijk dat meerdere locaties onder één BRS vallen. De aanwezige dieren kunnen dus over meer locaties verspreid zijn, dan het aantal bedrijven dat wordt opgegeven. De dieren worden geregistreerd op de locatie waar het BRS-nummer op is geregistreerd. Hierdoor is het mogelijk dat dieren in Utrecht in de CBS-data in een andere provincie worden ingeboekt en vice versa.

De vijf sectoren betreffen de melkveehouderij, vleeskalverhouderij (blankvlees en rosé), melkgeitenhouderij, varkenshouderij (bedrijven met zeugen, met vleesvarkens en met zeugen én vleesvarkens) en pluimveehouderij (bedrijven met leghennen, bedrijven met vleeskuikens). Gegevens over het aantal bedrijven en de omvang van deze bedrijven (in aantal dieren en hectares cultuurgrond), inclusief gemiddelde leeftijd van het bedrijfshoofd, worden middels de Gecombineerde opgave vastgelegd door het CBS. Ook data met betrekking tot melkproductie en veedichtheid heeft het CBS op gebiedsniveau geleverd. De gegevens hebben betrekking op het aantal bedrijven met de betreffende diersoort en niet op gespecialiseerde bedrijven. Bij de bedrijven met een kleine omvang, kan het gaan om hobbymatig gehouden dieren op een bedrijfsmatige locatie.

Het BAB-bestand bevat alle bij RVO bekende locaties van relaties die agrarisch actief zijn op 1 april 2021 en voorkomen in de landbouwtelling dan wel de Gecombineerde opgave 2021. De provincie krijgt de gegevens van de bedrijven uit de eigen provincie geleverd en van de bedrijven die hemelsbreed binnen 5 km van de provinciegrens liggen. Ook bevat het bestand de gegevens van bedrijven die stallen of grond in het gebied van de provincie Utrecht hebben, waarvan het vestigingsadres op meer dan 5 kilometer van de provinciegrens is gelegen.

2 Achtergrondinformatie

De opdracht heeft voornamelijk als doel om inzicht te krijgen in de grondbehoefte van de landbouw om in te kunnen spelen op nieuw beleid, om dit af te kunnen zetten tegen de hoeveelheid grond die mogelijk vrijkomt als gevolg van stoppende bedrijven én de grond die nodig is voor andere functies (natuur, wonen, infra, recreatie en energie).

Momenteel speelt er veel in het Nederlandse landbouwbeleid, wat uiteraard ook invloed heeft op de Utrechtse landbouw. In dit rapport zullen een aantal uitdagingen benoemd worden. Dit reikt verder dan alleen wet- en regelgeving die direct betrekking heeft op het behalen van de stikstofdoelen. Er zijn daarnaast ook nog andere doelen te behalen, met ieder hun eigen tijdspad en benodigde inspanning, zoals dierenwelzijn, klimaat, CO₂, etc. De (voorgenomen) wet- en regelgeving heeft impact op de financiële positie en ontwikkelingsmogelijkheden van bedrijven. En daarmee invloed op de mogelijkheden voor agrariërs om hun bedrijf uit te oefenen en voort te zetten of te laten groeien.

2.1 Europese mestwetgeving

De Europese regels ten aanzien van nitraat in grond- en oppervlaktewater hebben een grote invloed op de Nederlandse veehouderij en akkerbouw. In de nieuwe derogatiebeschikking grijpt de Europese commissie in bij zowel de productie als toepassing van dierlijke mest. De mestproductie dient tot 2025 stapsgewijs verlaagd te worden. Er is per direct geen derogatie meer van toepassing bij Natura 2000-gebieden, op overige gronden wordt derogatie afgebouwd tot 2026. Om de normen te halen, dienen aanvullende maatregelen getroffen te worden welke met name invloed hebben op de plaatsingsruimte van de dierlijke mest. Zo neemt de hoeveelheid grond waarop mest aangewend mag worden met circa 62.500 hectare af doordat er 3 meter brede bufferstroken rondom alle waterlopen gehanteerd moeten gaan worden. Ook worden de gebruiksnormen in verontreinigde gebieden 20% lager.

2.2 Nederlands mestwetgeving

Naast Europees mestbeleid, heeft ook het voorgenomen Nederlandse mestbeleid impact op landbouwbedrijven. De gepresenteerde contouren richten zich op een robuust systeem, rekening houdend met stikstof- en fosfaatemissies, maar ook op doelen op het gebied van klimaat, water en biodiversiteit. Een onderdeel is grondgebonden landbouw voor de melkrundveehouderij in 2032, waarbij alle mest op eigen grond, of grond van akkerbouwers in de regio, kan worden geplaatst. Er is nog geen precieze invulling van grondgebondenheid gegeven. Vooralsnog wordt ervan uitgegaan dat de melkrundveehouder alle mest dient te plaatsen op gronden die duurzaam bij het bedrijf horen, deze gronden kunnen in eigendom zijn, of middels duurzame samenwerking met een akkerbouwer worden vastgelegd aan het bedrijf. Het grootste deel van de melkrundveehouders (circa 90%) zal in de huidige bedrijfssituatie niet voldoen aan de norm van grondgebondenheid. Door de Europese derogatiebeschikking is de plaatsingsruimte op bedrijven afgenomen en zijn bedrijven op papier intensiever geworden. Om grondgebonden te worden, dienen of het aantal dieren verminderd te worden, of dient de veehouderij over meer grond die duurzaam aan het bedrijf verbonden is te beschikken.

Ten tweede moeten bedrijven die niet voldoen aan de grondgebondenheid, voornamelijk intensieve veehouderijen met varkens en of pluimvee, alle geproduceerde mest laten verwerken. Ook de mest die wel op de eigen grond kan worden geplaatst, moet (eerst) worden behandeld of bewerkt. Het is de verwachting dat de hoeveelheid mest die verwerkt moet worden, de komende jaren zal toenemen door het voorgenomen beleid. De pluimveemest wordt op dit moment al grotendeels verwerkt in Moerdijk en als droge korrel geëxporteerd. Ook bedrijven in de

varkenshouderij doen op dit moment al aan mestverwerking en er wordt een gedeelte van de mest als bijvoorbeeld droge mestkorrel geëxporteerd.

2.3 Ammoniakemissie uit stallen

De eisen ten aanzien van de maximale ammoniakemissie die per dierplaats mag worden uitgestoten uit stallen, zijn vastgelegd in het Besluit emissiearme huisvesting. Dit besluit kent voor de 5 onderzochte sectoren, een verplichting om nieuwe stallen te voorzien van een emissiearm stalsysteem. De mate van emissiereductie die een dergelijk systeem moet behalen, is afhankelijk van het bouwjaar, de diercategorie en de beschikbare stalsystemen.

Er wordt in 2024/2025 een herziening van het Besluit emissiearme huisvesting verwacht. Gezien de stikstofreductie-opgave die er ligt, is het waarschijnlijk dat de emissienormen zullen worden aangescherpt en dat er ook een verplichting wordt opgenomen om bestaande stallen aan te passen. In dit rapport wordt uitgegaan van de verwachting dat de (gehele) stal bij een renovatie direct aangepast moet worden en een overgangstermijn wordt opgenomen voor het aanpassen van bestaande stallen. Naar verwachting ligt de deadline van de aanpassingen na 1-1-2030.

2.4 Beschikbaarheid stalsystemen en juridische houdbaarheid

Uit recente onderzoeken is gebleken dat de goedgekeurde emissiearme stalsystemen niet op alle vlakken voldoen aan de verwachtingen. De reducties vallen in de praktijk door diverse factoren tegen en lopen door de praktijkomstandigheden op de bedrijven sterk uiteen. Inmiddels zijn er enkele gerechtelijke uitspraken over de werking van enkele van deze systemen, met name ten aanzien van emissiearme vloeren in de melkveehouderij. Volgens de rechter is onvoldoende zeker dat door toepassing van de emissiearme vloer daadwerkelijk de gestelde emissiereductie wordt behaald.

Het is belangrijk de komende jaren door te kunnen gaan met het verlenen van vergunningen om de reductie van ammoniakemissie voort te laten zetten. Bij de uitwerking van dit onderzoek is ervan uitgegaan dat het op afzienbare termijn weer mogelijk wordt om emissiearme systemen toe te passen en deze juridisch houdbaar te houden binnen de vergunning.

2.5 Historische ontwikkeling laatste 10 jaar

Het onderzoek heeft zich gericht op de vijf meest omvangrijke veehouderijsectoren, melkvee, vleeskalveren, melkgeiten, varkens (zeugen-, gecombineerd, vleesvarkens) en pluimvee (leghennen, vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren). Historische ontwikkelingen in omvang en structuur van de sector, inclusief de oorzaken en wetmatigheden daarachter, zijn een belangrijke basisindicator voor de autonome ontwikkeling van de sector richting de toekomst.

Het aantal dieren en bedrijven is voor verschillende categorieën in beeld gebracht voor de jaren 2010 en 2021. In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de veehouderij in Utrecht op sectorniveau.

In tabel 1 is een weergave te vinden van het aantal bedrijven en het aantal dieren per sector in de jaren 2010 en 2021.

Tabel 1 Ontwikkeling veehouderij in Utrecht tussen 2010 en 2021

	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
Melkvee	1.439	90.526	1.130	94.327	79%	104%
Vleeskalveren rosé	40	8.362	31	15.724	78%	188%
Vleeskalveren blank	55	31.852	36	26.585	65%	83%
Melkgeiten	38	12.246	43	16.915	119%	139%
Zeugen op zeugenbedrijven	55	15.689	26	8.318	48%	55%
Zeugen op gecombineerde bedrijven	30	6.794	17	3.936	57%	58%
Vleesvarkens	277	131.610	110	114.853	40%	87%
Leghennen	101	1.868.670	59	1.761.935	58%	94%
Vleeskuikens	6	286.433	10	602.991	167%	211%
Vleeskuiken ouderdieren	9	123.102	5	97.106	56%	79%
Totaal	1.915		1.467		77%	

Het totaal aantal bedrijven is in de afgelopen 11 jaar met 23% afgenomen. Op de bedrijven met melkgeiten en vleeskuikens na, is voor alle sectoren het aantal bedrijven afgenomen. De sterkste afname is te zien bij de vleesvarkens, waarbij 60% van de bedrijven is verdwenen. Het aantal leghennenbedrijven is met 42% afgenomen, terwijl het aantal bedrijven met vleeskuikens met 67% is gegroeid. Het aantal bedrijven met vleeskalveren, zowel rosé als blank, is afgenomen met resp. 22% en 35%. Het aantal bedrijven met melkvee is met 21% afgenomen.

Het aantal dieren daarentegen nam in meerdere sectoren toe. Ondanks een afname in aantal bedrijven is het aantal dieren bij zowel melkvee als rosékalveren gegroeid. En waar het aantal bedrijven met melkgeiten en vleeskuikens toenam, nam het aantal dieren in deze sectoren ook toe. In de overige sectoren zijn de dieraantallen gedaald. Met enkele procenten voor de leghennen (6%) tot 45% zeugen op zeugenbedrijven. Opvallend is dat het aantal vleesvarkensbedrijven met 60% is afgenomen, terwijl het aantal dieren in deze sector slechts met 13% is afgenomen. Het aantal grotere bedrijven en het aantal dieren op deze bedrijven is toegenomen. Dit betekent dat er schaalvergroting heeft plaatsgevonden. Ook bij de leghennen is de procentuele afname van het aantal bedrijven (42%) groter dan de afname van het aantal dieren (6%). Bij de leghennen wordt dit veroorzaakt doordat er relatief veel kleinere bedrijven zijn gestopt, het aantal dieren op deze bedrijven was echter beperkt. Het aantal grotere bedrijven en het aantal dieren op deze bedrijven is nagenoeg gelijk gebleven, waardoor er geen sprake is van schaalvergroting.

De afname van het aantal bedrijven vindt voornamelijk plaats bij bedrijven met een kleinere omvang. Dat betekent dat bedrijven groeien in omvang en het gemiddeld aantal dieren per bedrijf over het algemeen toeneemt. Dat het gemiddeld aantal dieren per bedrijf toeneemt, wil niet direct zeggen dat er ook sprake is van schaalvergroting. Aangezien voornamelijk de kleinere bedrijven wegvallen, wordt het gemiddeld aantal dieren automatisch groter omdat de grotere bedrijven overblijven. Echter, als ook het aantal grot(re) bedrijven toeneemt én het aandeel dieren op deze bedrijven toeneemt, dan is er sprake van schaalvergroting.

Melkveehouderij

In 2010 waren er 1.439 melkveebedrijven actief, in 2021 waren dat er nog 1.130. Hierbij wordt uitgegaan van de bedrijven waar melkvee op aanwezig is, het aantal gespecialiseerde melkveebedrijven met hoofdtype 'melkveebedrijf' ligt lager. (Afhankelijk van de gebruikte data bron (CBS en BAB-bestand) kan daarom soms een verschil ontstaan tussen deze aantallen.)

Het aantal dieren is in dezelfde periode gegroeid van 90.526 dieren naar 94.327, dit is een toename van 4%. De gemiddelde omvang van de bedrijven is toegenomen, in 2010 was dit aantal 63 melkkoeien per bedrijf en in 2021 83 melkkoeien. De stoppende bedrijven bevinden zich in de kleinste grootteklassen, tot 50 koeien is het aantal bedrijven in deze periode meer dan gehalveerd. In de grootteklassen vanaf 100 koeien is een verdubbeling van het aantal bedrijven te zien in deze periode. Tot 1 april 2015 was het Europese melkquotum van kracht en was de hoeveelheid te leveren melk, en daarmee het aantal dieren, gelimiteerd. Na afschaffing van het quotum was er in eerste instantie geen productie beperkende regeling van kracht, wat ondernemers de mogelijkheid gaf om te groeien. Sinds 2018 is het fosfaatrechtenstelsel van kracht binnen de melkveehouderij, waarmee de veestapel opnieuw aan een maximum is gebonden. Voor zowel de melkkoeien als het jongvee zijn fosfaatrechten nodig. Hierdoor is er meer focus gekomen op de hoeveelheid jongvee op een melkveebedrijf en is de hoeveelheid jongvee verlaagd ten gunste van meer melkkoeien want meer melkkoeien betekent meer melkopbrengsten.

Tabel 2 Ontwikkeling melkveehouderij in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Melkvee	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
<19	104	914	46	389	44%	43%
19-49	440	16.041	202	7.529	46%	47%
50-74	484	29.827	323	19.949	67%	67%
75-99	253	21.488	247	21.487	98%	100%
100-149	116	13.502	227	26.694	196%	198%
150-199	28	4.669	54	9.271	193%	199%
200-349	13	3.458	24	5.992	185%	173%
350-499	0	0	6	2.325	0%	0%
>= 500	1	627	1	691	100%	110%
Totaal	1.439	90.526	1.130	94.327	79%	104%

Vleeskalveren

Het aantal bedrijven met blankvleeskalveren is in de periode 2010-2021 afgenomen met 35%. De aantallen dieren zijn tevens afgenomen, maar minder namelijk 17%. De afname is het grootst in de kleinere groottecategorieën, tot 1.000 vleeskalveren. Vanaf 1.000 kalveren is er een lichte toename te zien. De ontwikkelingen in deze sector illustreren dat de kleinere bedrijven stoppen, maar dat de veestapel die hiermee gemoeid is beperkt is en dat deze capaciteit relatief eenvoudig kan worden overgenomen door de blijvende bedrijven. Er zijn in de periode 21 bedrijven met minder dan 1.000 kalveren gestopt. Op deze bedrijven werden 3.750 kalveren gehouden. In dezelfde periode is het aantal bedrijven met meer dan 1.500 kalveren en minder dan 2.000 kalveren met 2 bedrijven gegroeid, waarbij het aantal dieren toenam met 3.500 dieren.

Tabel 3 Ontwikkeling blankvleeskalverhouderij in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Blankvleeskalveren	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
<150	16	509	5	146	31%	29%
150-249	6	1.111	4	816	67%	73%
250-499	14	5.160	9	3.645	64%	71%
500-999	12	8.429	9	6.844	75%	81%
1.000-1.499	5	6.165	5	5.887	100%	95%
1.500-1.999	1	1.635	3	5.049	300%	309%
>= 2.000	1	8.843	1	4.198	100%	47%
Totaal	55	31.852	36	26.585	65%	83%

Het aantal bedrijven met rosékalveren is afgenomen met 22%. Ondanks deze afname is het aantal dieren fors toegenomen, van 8.362 dieren naar 15.724 dieren. Deze toename is onder meer mogelijk omdat de vleeskalversector niet begrensd is door productierechten. De groei heeft wederom plaatsgevonden op de grote bedrijven. Op de kleine bedrijven (tot 500 kalveren) heeft juist een afname in aantal bedrijven en aantal dieren plaatsgevonden. Een deel zal daarvan gestopt zijn, en een ander deel is doorgegroeid naar een volgende groottecategorie.

Tabel 4 Ontwikkeling rosékalverhouderij in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Rosékalveren	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
<150	23	1.325	10	364	43%	27%
150-249	4	795	1	203	25%	26%
250-499	8	3.071	6	2.176	75%	71%
500-999	4	2.171	9	6.612	225%	305%
1.000-1.499	1	1.000	5	6.369	500%	637%
>= 1.500	0	0	0	0	0%	0%
	40	8.362	31	15.724	78%	188%

Melkgeiten

De melkgeitensector is een relatief jonge en kleine sector. Ondanks de bouwstop voor de geitenhouderij die is afgekondigd in 2017 is het aantal bedrijven en dieren toegenomen ten opzichte van 2010. In deze periode zijn er 7 bedrijven bijgekomen en is de sector in Utrecht gegroeid naar 43 bedrijven. Hierbij is meer dan de helft (24) een klein bedrijf, met gemiddeld in 2021 25 melkgeiten. Dit zijn geen volwaardige melkgeitenbedrijven, maar in deze selectie komen alle bedrijven naar voren waarbij melkgeiten geregistreerd zijn. Naar verwachting zijn dit dieren die hobbymatig gehouden worden op een bedrijf met een andere bedrijfsmatige tak. De overige 19 bedrijven zijn bedrijfsmatige geitenhouderijen. Vanaf 800 dieren kan een volwaardig inkomen gegenereerd worden uit de geitenhouderij. De groei die plaats heeft gevonden is naar verwachting het gevolg van eerder verleende vergunningen die nog niet volledig waren benut. In de huidige situatie is het namelijk niet meer mogelijk om bestaande bedrijven verder uit te breiden, in het geval dat daar nieuwe vergunningen voor nodig zijn. De verwachting is dat de meeste vergunningen inmiddels volledig zijn ingevuld en de groei van het aantal melkgeiten tot stilstand komt.

Tabel 5 Ontwikkeling melkgeitenhouderij in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Geiten	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
<250	18	534	24	597	133%	112%
250-399	2	702	1	355	50%	51%
400-799	13	8.092	9	5.968	69%	74%
799-1.500	3	2.877	8	8.679	267%	302%
1.500-2.499	0	0	1	1.316		
>=2.500	0	0	0	0		
Totaal	36	12.205	43	16.915	119%	139%

Varkens

De varkenssector is beperkt vertegenwoordigd in de provincie Utrecht. In 2021 zijn er 26 gespecialiseerde zeugenbedrijven te vinden in de provincie. Vanaf zo'n 800 zeugen wordt een dergelijk bedrijf gezien als een bedrijf waar een volledig arbeidsinkomen uitgehaald kan worden. In 2021 gaat het om 5 bedrijven die qua dieraantallen boven deze grens uitkomen. De overige 21 bedrijven zullen de varkens op een kleinschalige manier houden of bijvoorbeeld als tweede tak op hun agrarische bedrijf.

Het aantal gespecialiseerde zeugenbedrijven is meer dan gehalveerd in de periode 2010-2021. Dit is een trend die we ook al langer in de sector zien: iedere 10 jaar een halvering van het aantal bedrijven. Het aantal zeugen is eveneens hard afgenomen, met 45%. De afname van bedrijven en dieren vindt wederom plaats op de kleine bedrijven.

Tabel 6 Ontwikkeling zeugenhouderij in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Zeugen	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
1 - 199	23	2.235	14	476	61%	21%
200 - 349	16	4.210	2	642	13%	15%
350 - 499	8	3.415	5	2.083	63%	61%
500 - 749	4	2.679	0	0	0%	0%
750 - 999	3	2.698	3	2.339	100%	87%
1.000 - 4.999	0	0	2	2.778		
>= 5.000	0	0	0	0		
Totaal	54	15.237	26	8.318	48%	55%

Op de gecombineerde bedrijven is een vergelijkbaar beeld te zien als bij de gespecialiseerde zeugenbedrijven. Ook hier heeft nagenoeg een halvering van het aantal bedrijven plaatsgevonden, met ruim 40% vermindering van het aantal dieren. Ook bij deze categorie bedrijven geldt dat er in 2021 4 bedrijven zijn die een omvang van één volwaardige arbeidskracht (VAK) hebben. De overige 13 bedrijven zijn eveneens bedrijven die hun inkomen ook gedeeltelijk elders zullen vergaren, de varkens zijn één van de meerdere takken die op het bedrijf aanwezig zijn of de eigenaar zorgt voor een inkomen elders.

Tabel 7 Ontwikkeling gecombineerde bedrijven in aantal bedrijven en zeugen tussen 2010 en 2021

Gecombineerd	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
Zeugen						
1 - 199	20	1.414	11	722	55%	51%
200 - 349	2	545	2	472	100%	87%
350 - 499	2	861	0	0	0%	0%
500 - 749	4	2.257	3	1.849	75%	82%
750 - 999	2	1.717	1	893	50%	52%
1.000 - 4.999	0	0	0	0		
Totaal	30	6.794	17	3.936	57%	58%

De vleesvarkenshouderij heeft het meeste aantal bedrijven in de provincie Utrecht ten opzichte van de andere type varkenshouderijen, namelijk 110 bedrijven. Ook in de vleesvarkenshouderij is het aantal bedrijven meer dan gehalveerd. Het aantal bedrijven is namelijk met 60% afgenomen. Het aantal dieren is ook afgenomen, maar minder sterk, namelijk met 13%. Dit houdt in dat een deel van de bestaande bedrijven fors zijn gegroeid door de productiecapaciteit van de stoppers over te nemen. Dit is de afgelopen jaren voornamelijk gebeurd door op de bestaande locatie uit te breiden, waardoor de omvang van het bedrijf groeit. Zijwaarts uitbreiden zal minder van toepassing zijn geweest, maar naar verwachting gaat dit in de toekomst meer spelen onder meer vanwege beperkte vergunningsruimte, ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden, etc. Door zijwaarts uit te breiden worden bestaande locaties, waarvan de ondernemer wil stoppen, overgenomen door ondernemers die doorgaan. De groei in aantal bedrijven en in aantal dieren bevindt zich in de bedrijven vanaf 2.000 vleesvarkens.

Tabel 8 Ontwikkeling vleesvarkenshouderij in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Vleesvarkens	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
1 - 499	204	42.703	56	9.783	27%	23%
500 - 999	43	29.308	23	15.082	53%	51%
1.000 - 1.999	21	27.634	14	19.350	67%	70%
2.000 - 2.999	5	11.587	7	16.016	140%	138%
3.000 - 3.999	2	6.431	2	7.453	100%	116%
4.000 - 4.999	1	4.546	4	17.397	400%	383%
>= 5.000	1	9.401	4	29.772	400%	317%
Totaal	277	131.610	110	114.853	40%	87%

Pluimvee

Waar bij de andere diercategorieën over het algemeen schaalvergroting plaatsvindt en de bedrijven en het aantal dieren in de grootste grootteklassen groeien, is dat in de pluimveehouderij in mindere mate van toepassing. Enerzijds wordt dit veroorzaakt doordat deze sector wordt beperkt door productierechten. Binnen de pluimveehouderij zijn deze rechten begrensd door gebieden, waardoor het niet mogelijk is om van buiten het gebied pluimveerechten aan te trekken. De markt is in deze regio qua pluimveerechten momenteel verzadigd, groei van de sector kan in deze regio daardoor nauwelijks plaatsvinden. Groei van individuele bedrijven in hetzelfde gebied kan uiteraard wel plaatsvinden, indien andere bedrijven in het gebied stoppen en de productierechten van deze bedrijven worden overgenomen.

Daarnaast speelt ook de omschakeling naar andere concepten, zoals bijvoorbeeld het Beter Leven keurmerk, een rol. Hierbij wordt meer ruimte per dier gegeven en dit resulteert er vaak in dat er minder dieren per stal gehouden worden, zodat er meer ruimte voor de dieren beschikbaar komt in dezelfde stal. De teruggang in aantal dieren wordt niet altijd direct opgevangen door de investering in een nieuwe stal.

De leghennenhoudery kent het grootste aantal bedrijven in de provincie Utrecht, 59 in 2021. De vleeskuikenhoudery is, met 10 bedrijven in 2021, zeer klein. In de periode 2010-2021 heeft het verbod op de legbatterij plaatsgevonden (2012). Dit was een belangrijk beslismoment voor leghennenhouders om keuzes te maken voor de toekomst en is onder andere de oorzaak van de forse afname in het aantal bedrijven (42%). De bestaande bedrijven hebben de vrijkomende pluimveerechten grotendeels overgenomen. Dit aantal was relatief beperkt doordat de afname van het aantal dieren op de kleinste bedrijven (<10.000 dieren) met circa 64.000 leghennen beperkt van omvang was.

Tabel 9 Ontwikkeling leghennenhoudery in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Leghennen	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
<25	3	75	0	0	0%	0%
25-999	23	2.319	1	745	4%	32%
1.000-2.999	5	8.531	0	0	0%	0%
3.000-4.999	4	15.157	2	7.496	50%	49%
5.000-9.999	11	82.276	4	35.801	36%	44%
10.000-24.999	27	403.652	29	440.973	107%	109%
25.000-49.999	18	612.828	13	469.223	72%	77%
50.000-99.999	8	489.332	8	559.909	100%	114%
>=100.000	2	254.500	2	247.788	100%	97%
Totaal	101	1.868.670	59	1.761.935	58%	94%

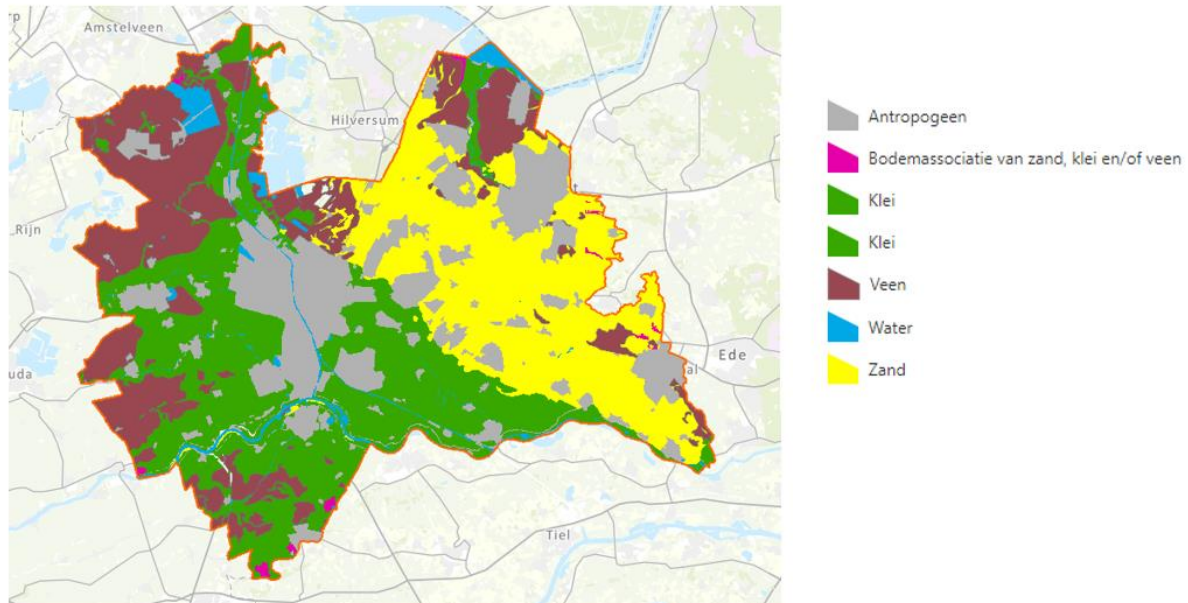
De vleeskuikenhoudery is klein in Utrecht, echter zijn er ten opzichte van 2010 wel 4 bedrijven bijgekomen. Dit zorgt er ook mede voor dat het aantal vleeskuikens in Utrecht fors is toegenomen van 286.433 naar 602.991 vleeskuikens.

Tabel 10 Ontwikkeling vleeskuikenhoudery in aantal bedrijven en dieren tussen 2010 en 2021

Vleeskuikens	2010		2021		Vergelijk	
	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren	Bedrijven	Dieren
<25	0	0	0	0		
25-4.999	1	400	0	0	0%	0%
5.000-9.999	1	5.400	1	5.285	100%	98%
10.000-24.999	2	39.300	2	49.310	100%	125%
25.000-49.999	0	0	2	78.437		
50.000-99.999	1	62.000	4	315.374	400%	509%
>=100.000	1	179.333	1	154.585	100%	86%
Totaal	6	286.433	10	602.991	167%	211%

2.6 Verdeling over de GGA gebieden

Het onderzoek heeft zich gericht op het beantwoorden van vragen op provinciaal niveau en op gebiedsniveau. Hiervoor zijn 9 verschillende gebieden gedefinieerd. De 9 verschillende gebieden binnen de provincie Utrecht zijn verschillend qua agrarisch ondernemerschap. Dat lijkt voor een gedeelte afhankelijk van het grondtype in de regio. Zowel veengrond, als zand, zware zavel en zware klei komen voor in de provincie, zie afbeelding 2.

Afbeelding 2 Grondtypen provincie Utrecht
Bron: Atlas provincie Utrecht (provincie-utrecht.nl)

Uit het bovenstaande blijkt dat er in de GGA-gebieden Eemvallei, Vallei Utrecht en Utrechtse Heuvelrug voornamelijk zandgronden voor komen. In de GGA-gebieden Utrechtse Venen, Oostelijke Vechtplassen, Veengebieden de Meije en Utrechtse Waarden komt in meer of mindere mate veengrond voor. Veengebieden de Meije, Utrechtse Waarden en Vijfheerenlanden kennen ook gebieden met kleigronden. Terwijl in de Kromme Rijnstreek voornamelijk kleigronden voorkomen.

Het type land zorgt ook voor bedrijfs- en ondernemerskenmerken. In de gebieden met kwalitatief goede grond (klei) is er veel concurrentie om de grond. Wanneer de kleigronden worden gevolgd naar het westen, richting de Utrechtse Waarden, dan is daar sprake van goed verkavelde, toekomstbestendige bedrijven op overwegend kleigrond. De kleinere bedrijven zonder opvolging lijken daar al voor een gedeelte gestopt. Op de vruchtbare gronden, en daardoor ook vaak duurdere gronden waar verschillende teelten (hoogrenderende akkerbouw of fruitteelt) op plaats kunnen vinden, kent de melkveehouderij een hogere intensiteit ten aanzien van het aantal GVE/hectare én melkproductie/hectare. Dat wordt verklaard doordat er op de rijke rivierklei gemakkelijk ruwvoer met hoge voedingswaarde gewonnen kan worden.

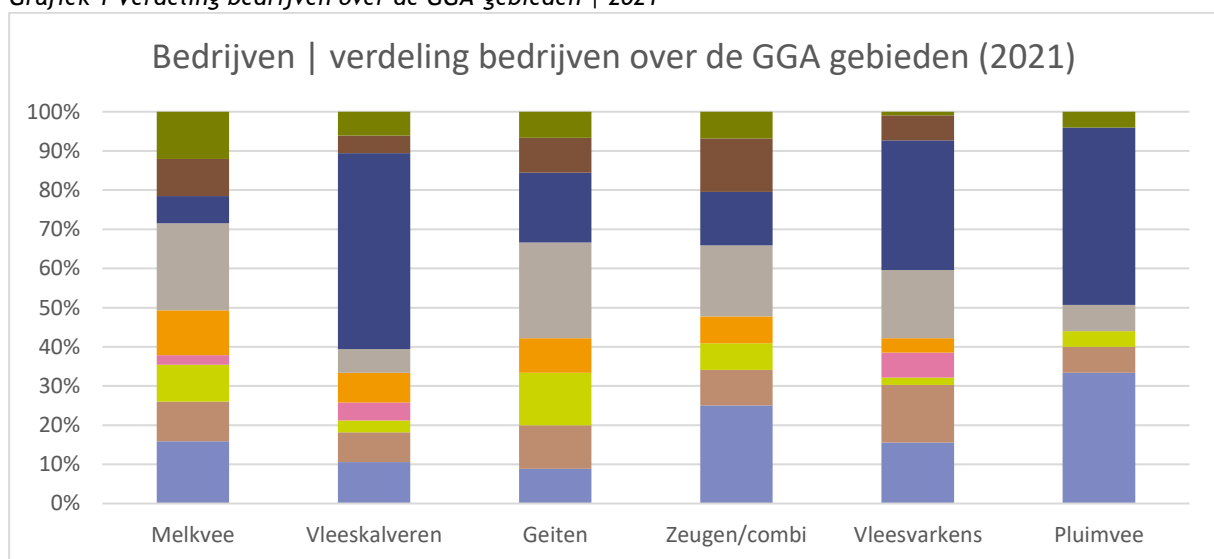
Het melkvee is redelijk gelijkmatig verdeeld over de verschillende gebieden, zie grafiek 2. In de Utrechtse Waarden en de Eemvallei bevinden zich de meeste melkveebedrijven, op de Utrechtse Heuvelrug de minste (grafiek 1). In Vallei Utrecht komt relatief beperkt melkveebedrijven voor, terwijl het aandeel intensieve bedrijven daar groter is.

Een gunstige verkaveling is van belang voor toekomstperspectief voor melkveebedrijven. In de Eemvallei is op de zandgronden veel ruimte voor melkveehouderij, ook op de veengebieden in dit

gebied is dat het geval. Er zijn relatief veel grote bedrijven, die ook goed verkaveld zijn. De Utrechtse waarden, de Eemvallei en de Kromme Rijnstreek zijn dan ook de gebieden met het grootste aantal melkkoeien, meeste oppervlakte cultuurgrond en hoogste productie per hectare wat ook als efficiënt gezien kan worden.

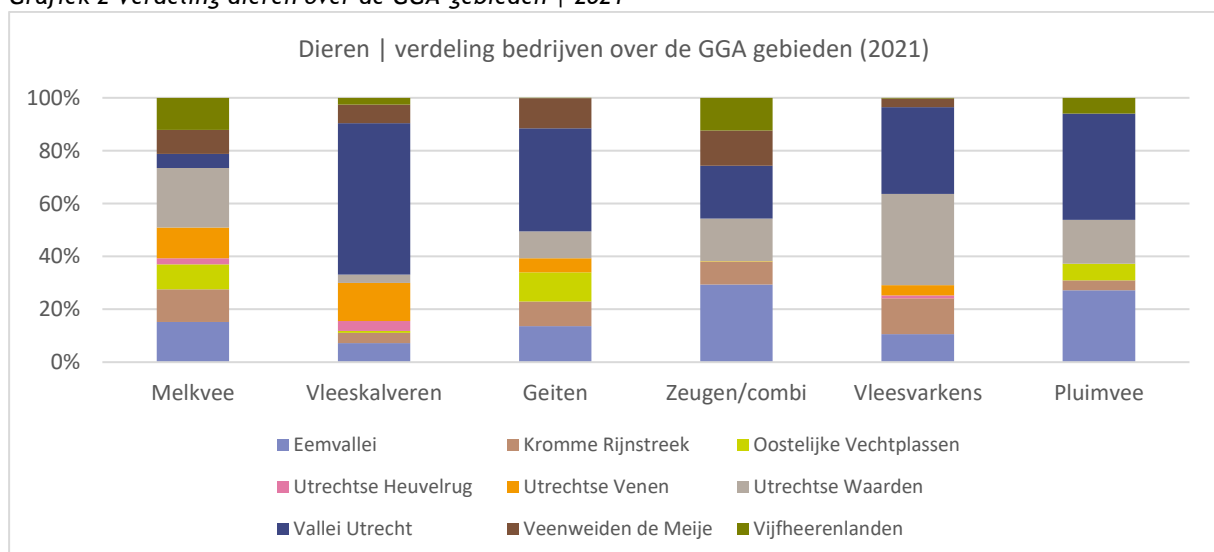
In de gebieden met veengrond zijn meer bedreigingen. Door vernatting van die grondsoort kost het meer tijd en geduld om voldoende kwalitatief ruwvoer te winnen. In de veengebieden is veel melkveehouderij. Veengrond is voornamelijk geschikt voor de teelt van gras en dat past bij melkveehouderij. In Vijfheerenlanden en de Utrechtse Venen hebben de bedrijven een wisselende bedrijfsomvang. Er lijken daar nog veel verschillende typen ondernemers te zijn.

Grafiek 1 Verdeling bedrijven over de GGA-gebieden | 2021

Bron: CBS maatwerk, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Grafiek 2 Verdeling dieren over de GGA-gebieden | 2021

Bron: CBS maatwerk, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Uit grafiek 1 en 2 blijkt dat de intensieve veehouderij zoals vleeskalveren, varkens en pluimvee zich meer concentreren in de gebieden met overwegend zandgronden. Op de Utrechtse Heuvelrug en in de Vallei Utrecht is een klein aandeel veehouderij aanwezig. Een deel van de bedrijven, zijn gemengde bedrijven met meerdere veehouderijtakken. De vleeskalveren zijn duidelijk geconcentreerd in de Vallei Utrecht. Zeugenbedrijven zijn het meest te vinden in de regio's Utrechtse Waarden, Vallei Utrecht en Veenweiden de Meije. De vleesvarkens zijn voornamelijk geconcentreerd in Vallei Utrecht en de Utrechtse Waarden. Ook bevindt zich nog een deel van de bedrijven in de Eemvallei. De pluimveebedrijven zijn voornamelijk geconcentreerd in de Eemvallei en Vallei Utrecht. In de andere gebieden komen de pluimveebedrijven niet of nauwelijks voor. In de Utrechtse Waarden is 7% van het aantal pluimveebedrijven uit de provincie gevestigd. Op deze bedrijven wordt bijna 20% van het aantal stuks pluimvee gehouden. Dit betekent dat de bedrijven, die daar gehuisvest zijn, relatief groot van omvang zijn. Dit is tevens van toepassing op de melkgeitenbedrijven in Vallei Utrecht, dit betreft 18% van de bedrijven, terwijl daar 40% van het aantal melkgeiten wordt gehouden.

3 Resultaten onderzoek

Om de antwoorden op de gestelde vragen overzichtelijk weer te geven, is de beantwoording opgedeeld in de volgende onderdelen:

- hoeveelheid landbouwgrond, landgebruik;
- intensiteit en veebezetting melkveehouderij;
- de impact van verschillende grondgebondenheidsgrenswaarden;
- vrijkomende grond op stoppende bedrijven;
- mestplaatsingsruimte, -overschot, type aanwending; en kansen voor mestverwerking;
- 3eelt voedergrondstoffen varkens- en pluimveehouderij.

3.1 Hoeveelheid landbouwgrond en landgebruik

In 2021 was er 70.984 ha cultuurgrond in gebruik in Utrecht op 2.276 bedrijven. Van dit areaal was 94% in gebruik als grasland en voor de teelt van ruwvoedergewassen. De overige 6% van de cultuurgrond wordt ingezet voor akkerbouw en tuinbouw open grond. Onder de categorie 'tuinbouw open grond' vallen onder andere de categorieën 'boomkwekerij gewassen' en 'fruit open grond'. Dit zijn ook de categorieën die in Utrecht het meeste voorkomen. Van de 2.456 ha die ingezet wordt in de 'tuinbouw open grond', wordt 8% ingezet voor de boomkwekerij en 89% voor 'fruit open grond' waarbij appels en peren de meest voorkomende gewassen zijn. In tabel 11 zijn de oppervlaktes per gewas of gewasgroep terug te vinden, met daarbij het aantal bedrijven wat dat betreffende gewas in gebruik heeft. De aantallen bedrijven kunnen niet bij elkaar opgeteld worden, een bedrijf kan immers zowel blijvend grasland, als groenvoedergewassen, als akkerbouw hebben waardoor deze in meerdere tellingen kan voorkomen.

Het areaal 'grasland en voedergewassen' was in 2021 67.033 ha en bevat blijvend grasland, tijdelijk grasland, natuurlijk grasland en groenvoedergewassen. (Blijvend grasland: grasland > 5 jaar, tijdelijk grasland: grasland < 5 jaar, natuurlijk grasland: opbrengst bedraagt niet meer dan 5 ton droge stof / ha per jaar en het beheer is op geen enkele wijze gericht op het verhogen/handhaven van de landbouwproductie, groenvoedergewassen: snijmaïs, luzerne, voederbieten, overige groenvoedergewassen.) Op 2.086 bedrijven bevindt zich de categorie grasland en groenvoedergewassen. Snijmaïs bestaat de grootste oppervlakte binnen de groenvoedergewassen, daarnaast zijn er nog enkele bedrijven die luzerne en voederbieten telen. Het areaal akkerbouw bestaat voor 66% uit granen (922 ha), de overige hectares worden gevuld met onder meer suikerbieten en aardappelen.

Tabel 11 Landbouwgrond Provincie Utrecht | 2021

Gewas(groep)	Oppervlakte (ha)	Aantal bedrijven
Cultuurgrond	70.984	2.276
- Grasland en groenvoedergewassen	67.033	2.086
- Blijvend grasland	50.881	2.022
- Tijdelijk grasland	5.311	748
- Natuurlijk grasland	4.586	350
- Groenvoedergewassen	6.254	848
- Akkerbouw	1.394	222
- Tuinbouw open grond	2.456	368

Bron: CBS Statline, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

3.2 Intensiteit en veebezetting melkveehouderij, toepassing beweiding

Om de intensiteit van de melkveehouderij in beeld te brengen kan gebruik worden gemaakt van twee verschillende uitgangspunten. Enerzijds het aantal grootvee-eenheden (GVE) per hectare, en anderzijds de melkproductie in kilogram per hectare. De intensiteit wordt berekend over het totaal aantal hectares cultuurgrond welke bij het bedrijf hoort. Het gaat dan overwegend om grasland en voedergewassen (o.a. maïs), maar zal in enkele gevallen ook een aantal hectares akkerbouw en/of fruitteelt bevatten.

Het aantal GVE is gebaseerd op het aantal aanwezige melk- en kalfkoeien en het aantal stuks jongvee voor de melkveehouderij. Voor de berekening van het aantal GVE, wordt het aantal stuks jongvee voor de melkveehouderij vermenigvuldigd met de factor 0,375 en het aantal melkkoeien met factor 1. (CBS Grootvee eenheid)

De melkveehouderijsector in de 9 GGA-gebieden omvatte in 2021 1.124 bedrijven met melkvee en 93.690 melkkoeien. De bedrijven verschillen in omvang qua veestapel en cultuurgrond. In onderstaande tabel 12 is per GGA-gebied weergegeven hoeveel melkkoeien er aanwezig zijn op bedrijven met melkvee en hoeveel cultuurgrond hierbij hoort.

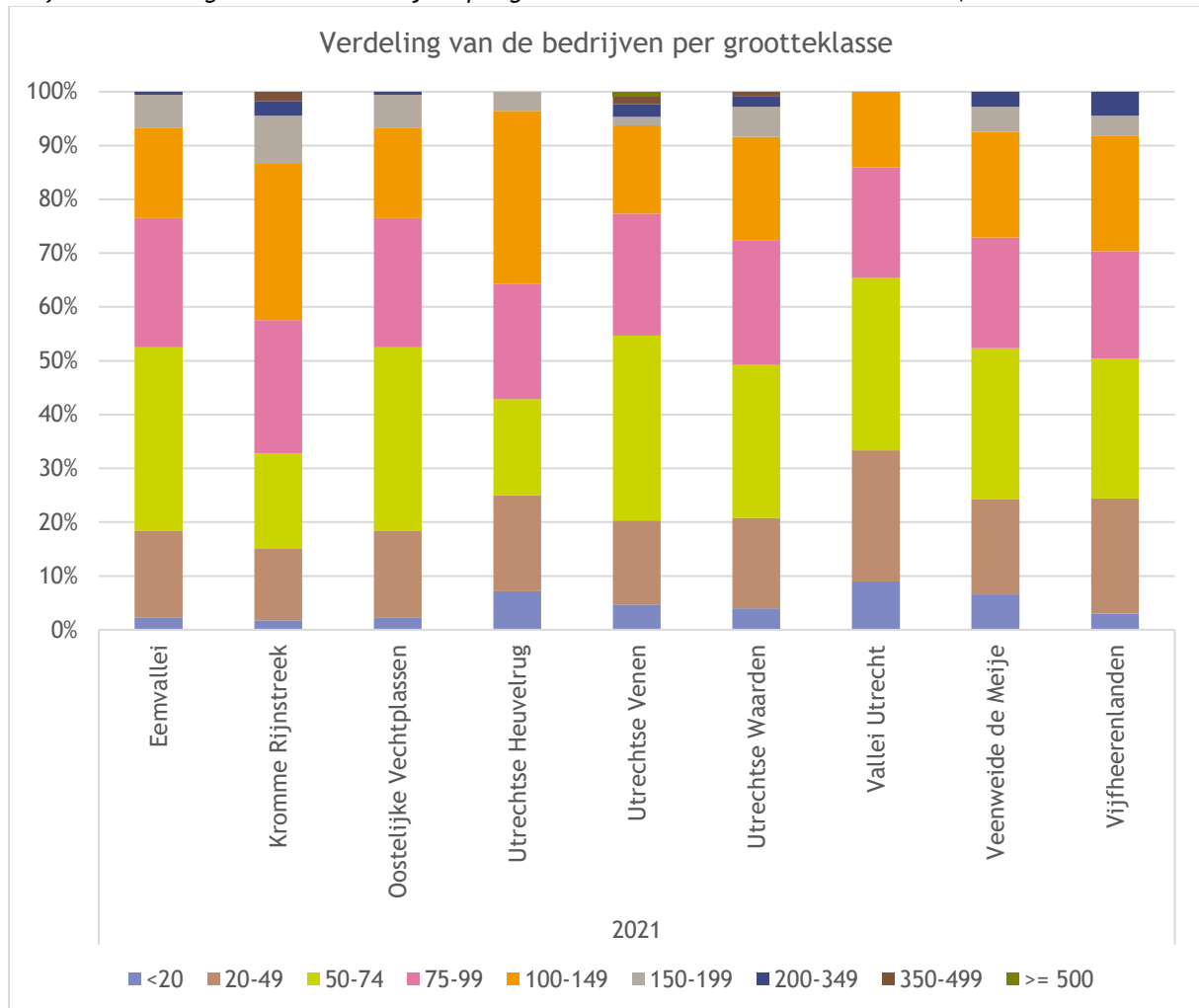
Tabel 12 Weergave van het aantal bedrijven, melkkoeien en hectare cultuurgrond per GGA-gebied | 2021

Aantal melkveebedrijven, melkkoeien en hectare cultuurgrond per GGA gebied in 2021			
GGA gebied	Aantal bedrijven	Aantal hectare cultuurgrond	Aantal volwassen melkkoeien
Eemvallei	179	8.647	14.295
Kromme Rijnstreek	113	6.338	11.482
Oostelijke Vechtplassen	106	5.600	8.849
Utrechtse Heuvelrug	28	1.319	2.256
Utrechtse Venen	128	6.230	10.883
Utrechtse Waarden	250	11.344	21.111
Vallei Utrecht	78	2.750	4.960
Veenweiden de Meije	107	4.951	8.533
Vijfheerenlanden	135	6.625	11.321
Totaal	1.124	53.804	93.690

Bron: CBS maatwerk, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Onderstaande grafiek 3 toont de verdeling van het aantal bedrijven in de verschillende regio's over de grootteklassen. In de gebieden Eemvallei, Oostelijke Vechtplassen, Utrechtse Venen, Vallei Utrecht, Veenweide de Meije en Vijfheerenlanden bevinden zich meer kleinere melkveebedrijven, meer dan 50% van de bedrijven heeft minder dan 75 melkkoeien. In de Kromme Rijnstreek is het aandeel bedrijven met minder dan 75 melkkoeien veel kleiner, namelijk zo'n 32-33%. Het aandeel bedrijven met een omvang van 75 tot 100 melkkoeien is in alle gebieden ongeveer gelijk. Er zijn grote verschillen zichtbaar tussen de gebieden als het gaat om de bedrijven met meer dan 150 melkkoeien. In Vallei Utrecht komt deze categorie helemaal niet voor, terwijl in de Kromme Rijnstreek circa 15% van de bedrijven meer dan 150 melkkoeien heeft.

Grafiek 3 Verdeling van melkveebedrijven per grootteklasse in aantal stuks melkkoeien | 2021

Bron: CBS maatwerk, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Huidige intensiteit

Er zijn binnen de 9 GGA-gebieden 1.045 gespecialiseerde melkveebedrijven (dit betreffen de bedrijven waarvan het adres uit de inschrijving in het KvK is gelegen in Utrecht en die de bedrijfstypering 4.500 - melkveebedrijf toegekend hebben gekregen.) gevestigd, waar 89.791 volwassen melkkoeien en 44.105 stuks jongvee voor de melkveehouderij worden gehouden. Dit komt overeen met 106.330 GVE. Van deze bedrijven is bekend hoeveel hectares cultuurgrond er op die bedrijven in gebruik is. Dit zijn de hectares waarover ook de mestgebruiksruimte wordt berekend. De hectares blijvend grasland, tijdelijk grasland, voedergewassen, akkerbouw en tuinbouw open grond zijn per bedrijf inzichtelijk. Voor alle bedrijven die in de betreffende GGA-gebieden gevestigd zijn, bedraagt dit bij elkaar opgeteld 48.660 hectare.

In onderstaande tabel wordt de veebezetting op de gespecialiseerde melkveebedrijven in GVE/ha weergegeven voor de afzonderlijke GGA-gebieden. De intensiteit op basis van GVE/ha loopt uiteen van 2,05 tot 2,26 GVE/ha. In de gebieden Kromme Rijnstreek, Utrechtse Venen en Utrechtse Waarden is de intensiteit het hoogst. Dat hoeft overigens niet te betekenen dat de bedrijven in deze gebieden ook de meeste dieren hebben. Door de combinatie van GVE (aantal dieren) en grond (aantal hectaren) kunnen ook bedrijven met bijvoorbeeld 50 melkkoeien en

weinig grond een hoge intensiteit hebben. De gemiddelde intensiteit op de melkveebedrijven in Nederland is 2,13 GVE/ha. De gespecialiseerde melkveebedrijven in Utrecht zitten hier met 2,19 GVE/ha gemiddeld iets boven.

Tabel 13 Veebezetting op gespecialiseerde melkveebedrijven in GVE/ha per GGA-gebied.

	Aantal gespecialiseerde melkveebedrijve n	Hectares	GVE	GVE/ha
Eemvallei	162	7.571	16.071	2,12
Kromme Rijnstreek	106	5.735	12.846	2,24
Oostelijke Vechtplassen	102	4.968	10.193	2,05
Utrechtse Heuvelrug	28	1.219	2.613	2,14
Utrechtse Venen	123	5.628	12.692	2,26
Utrechtse Waarden	232	10.522	23.781	2,26
Vallei Utrecht	61	2.162	4.809	2,22
Veenweiden de Meije	100	4.647	9.901	2,13
Vijfheerenlanden	131	6.209	13.426	2,16
Totaal	1.045	48.660	106.330	2,19

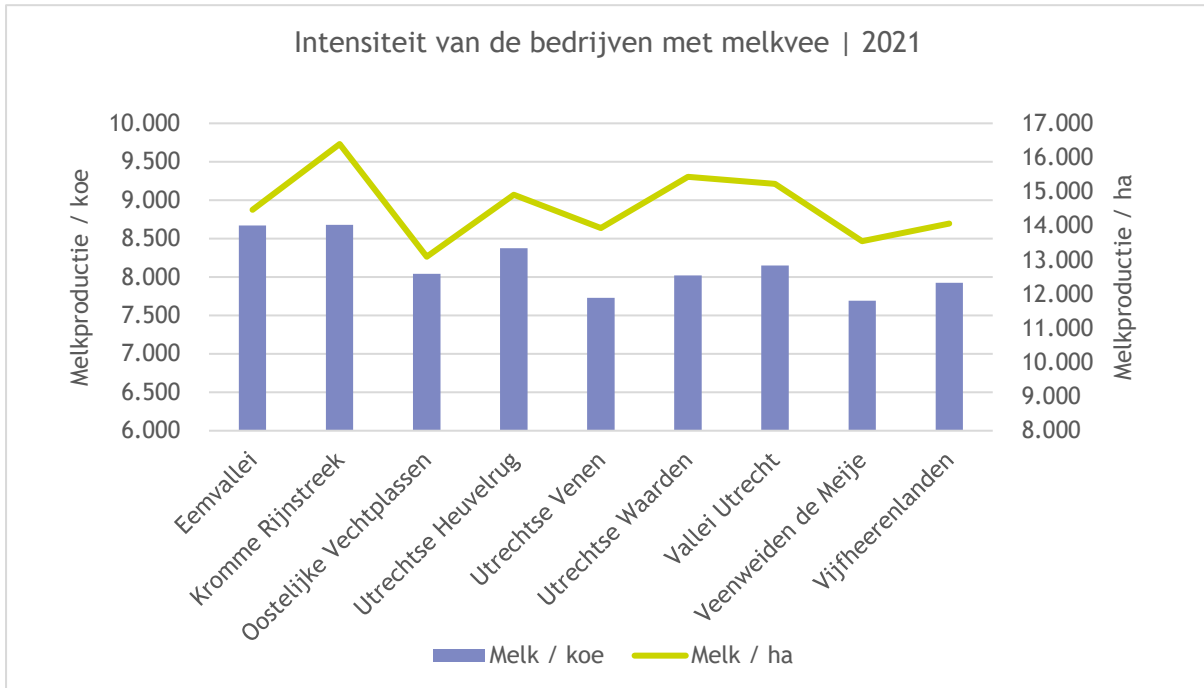
Bron: BAB - 2021, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Melkproductie in kilogram per hectare

Ook de melkproductie in kilogram per hectare kan inzicht geven in de intensiteit van een bedrijf. In grafiek 4 op de volgende pagina, wordt de gemiddelde melkproductie per koe en de melkproductie per hectare weergegeven voor de verschillende gebieden. De bedrijven in de Oostelijke Vechtplassen zijn het meest extensief met gemiddeld 13.094 kilogram melk/ha. In de Kromme Rijnstreek zijn de bedrijven het meest intensief met gemiddeld 16.394 kilogram melk/ha.

Het beoordelen van de intensiteit van bedrijven op basis van de melkproductie per hectare, geeft een ander beeld dan wanneer deze wordt bekeken vanuit het aantal GVE/ha. Op basis van GVE/ha zijn de bedrijven in de Eemvallei ten opzichte van de andere GGA-gebieden het op één na extensiefste met 2,12 GVE/ha. Wanneer de intensiteit echter bepaald wordt op basis van de melkproductie in kilogram melk/hectare, dan zijn de bedrijven in vier gebieden extensiever dan die in de Eemvallei. Dit wordt veroorzaakt doordat de gemiddelde melkproductie per koe op de bedrijven in dit gebied de op één na hoogste is binnen Utrecht. Hieruit is op te maken dat de productie per koe een grote invloed heeft op de intensiteit wanneer dit bekeken wordt vanuit melkproductie per hectare. Zo ook in de Utrechtse Venen en Utrechtse Waarden zijn deze op basis van GVE/ha het meest intensief met beide 2,26 GVE/ha. Echter door een lagere melkproductie per koe, staan deze gebieden met de intensiteit in kilogram melk/ha niet meer op plaats één en twee, en zijn de bedrijven vanuit dit oogpunt bekeken extensiever. Een bedrijf van dezelfde omvang voor wat betreft dieren en grond kan dus door een hogere/lagere melkproductie per koe een hogere/lagere intensiteit hebben voor wat betreft melkproductie per hectare.

Grafiek 4 Intensiteit in melkproductie per hectare van de gespecialiseerde melkveebedrijven in 2021 per GGA-gebied.

Bron: CBS maatwerk, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

De melkproductie van een koe is van diverse factoren afhankelijk. Het rantsoen en het telen van kwalitatief goed ruwvoer is daar een belangrijk onderdeel van, daarnaast spelen natuurlijk ook de stal (bouwjaar, ventilatie, koematrassen, etc.), het type koeien (ras/fokdoel) en de kwaliteiten van de ondernemer een rol.

Op de Utrechtse veengronden wordt minder snijmaïs aan de koeien gevoerd, omdat dit hier nauwelijks wordt geteeld. Bedrijven in die gebieden hebben veelal een voldoende hoge grasopbrengst waarmee de melkkoeien jaarrond gevoerd kunnen worden. Hetgeen ze tekortkomen aan voer wordt aangevuld met snijmaïs. Omdat de snijmaïs op deze bedrijven allemaal aangekocht en aangevoerd moet worden, is het aandeel snijmaïs in het rantsoen op deze bedrijven beperkter dan in gebieden waar de melkveehouders zelf hun snijmaïs verbouwen. Snijmaïs kan een positief effect hebben op de melkproductie en de stikstofefficiëntie van de koe. De toevoeging van snijmaïs aan het rantsoen geeft op veel bedrijven een positieve impuls aan de melkproductie.

De omstandigheden in de stal hebben uiteraard ook invloed op de melkproductie. Bedrijven die hebben geïnvesteerd in groei, hebben hiervoor in nieuwe stallen geïnvesteerd. De nieuwere stallen kenmerken zich door meer luchtinhoud en daardoor frissere lucht, comfortabelere ligboxen en koematrassen, bredere looppaden en doorsteken waardoor dieren elkaar gemakkelijker kunnen passeren en ranglage dieren gemakkelijker bij het voerhek en de drinkbak kunnen komen. Zelfs zonder een aanpassing in overig management resulteert dit op de meeste bedrijven al in een hogere melkproductie.

Verschil extensieve en intensieve bedrijven

Extensieve bedrijven produceren zelf voldoende ruwvoer voor hun dieren en kunnen de mest op eigen gronden aanwenden, het optimum hiervoor ligt op 2,0 GVE/ha. Intensieve bedrijven moeten een deel van het voer aankopen en de mest gedeeltelijk afvoeren. Zolang deze extra

kosten worden terugverdiend door de melkprijs, kan het interessant zijn om te intensiveren. Bedrijven zijn in de afgelopen jaren geïntensiveerd door allerlei oorzaken. De terugverdientijd van, in het verleden, melkquotum en tegenwoordig fosfaatrechten is altijd korter geweest dan die van grond. Grond is een schaars goed en ook niet altijd op de juiste tijd en plaats voorhanden, terwijl groeien in het aantal dieren op dat moment wel mogelijk was. Het aankopen van grond moet passen in het investeringsritme van een bedrijf, daarnaast moet de ligging en soort grond ook passen bij het bedrijf. Wanneer percelen bijvoorbeeld te ver van de melkveelocatie zijn gelegen worden de kosten voor de ruwvoerteelt dusdanig hoog dat het niet meer interessant is om deze grond bij het bedrijf te betrekken.

Uit analyses van Alfa Accountants over de financiële cijfers van 2017 bleek dat extensieve bedrijven zich onderscheiden met een hogere opbrengst per 100 kilo melk. Hier zijn diverse redenen voor, op extensieve bedrijven is bijvoorbeeld ruimte om mest aan te voeren. Waar dit voor een intensief bedrijf een kostenpost is, is dat voor een extensief bedrijf een opbrengstenpost. Ook hebben de extensieve bedrijven meer omzet en aanwas van hun dieren en een hogere omzet uit vergoedingen uit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid per 100 liter melk¹. Ook is er vanwege een kleinere veestapel meer tijd over op andere manieren een inkomen te verwerven. De hogere opbrengsten zijn dus niet volledig toe te rekenen aan de melkveehouderij en andere verdienmodellen zorgen voor de hogere opbrengst per 100 kilo melk.

Beweiding

In 2012 is door een groot aantal partijen uit de Nederlandse melkveehouderijketen het convenant Weidegang opgesteld en ondertekend. In het convenant is voor 2030 als doel opgenomen dat op minimaal 81,2% van de bedrijven een vorm van weidegang wordt toegepast. Er wordt gesproken van volledige weidegang wanneer de melkkoeien gedurende minimaal 120 dagen per jaar en minimaal 720 uur per jaar in de weide lopen.

Weidegang kan, weliswaar afhankelijk van de bedrijfsomstandigheden en het management van de melkveehouder, een positieve uitwerking hebben op het verdienvermogen van melkveebedrijven. Weidepremies op de melkprijs dragen bij aan de opbrengsten en daarnaast kan weidegang ook bijdragen aan kostprijsverlaging. Het realiseren van een hoge vers grasopname per koe is hierbij één van de belangrijke aspecten die het economisch rendement van weidegang positief beïnvloedt (Van den Pol-van Dasselaar et al., 2015).

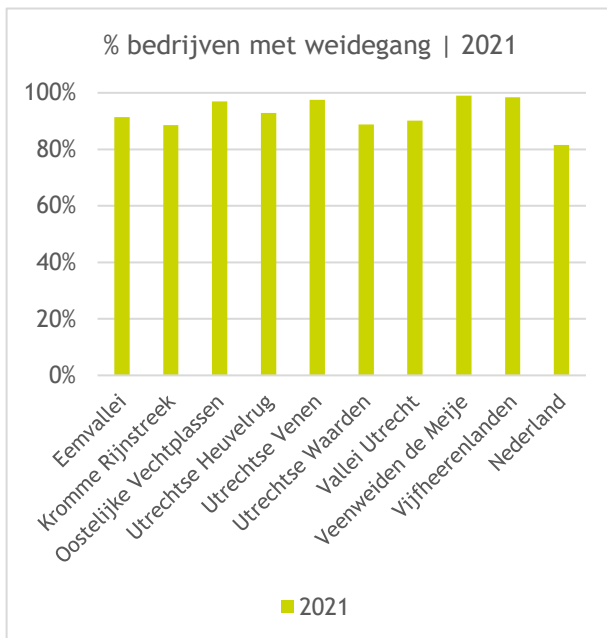
Meer weidegang kan mogelijk ook bijdragen aan daling van de emissie van methaan en ammoniak en een verbetering van de biodiversiteit. Binnen de klimaatdoelstellingen lijkt reductie van methaan uit de koe mogelijk wanneer meer begrazing wordt toegepast. Meer weidegang leidt ook tot reductie van ammoniakemissie.

In de Provincie Utrecht is het percentage bedrijven dat weidegang toepast sinds 2015 gestegen. Het percentage van de veestapel dat weidegang wordt geboden is alleen op de Utrechtse Heuvelrug iets afgenomen, terwijl het in de andere gebieden toegenomen is. Op provinciaal niveau scoorde de melkveehouderij al in 2021 boven de gewenste drempelwaarde van 81,2%, namelijk 93,2% van de bedrijven paste weidegang toe op het bedrijf. Dit is bovengemiddeld en voldoet al aan de huidige nationale doelen voor 2030. Uiteraard is het dan wel van belang om het percentage ook de komende jaren te behouden.

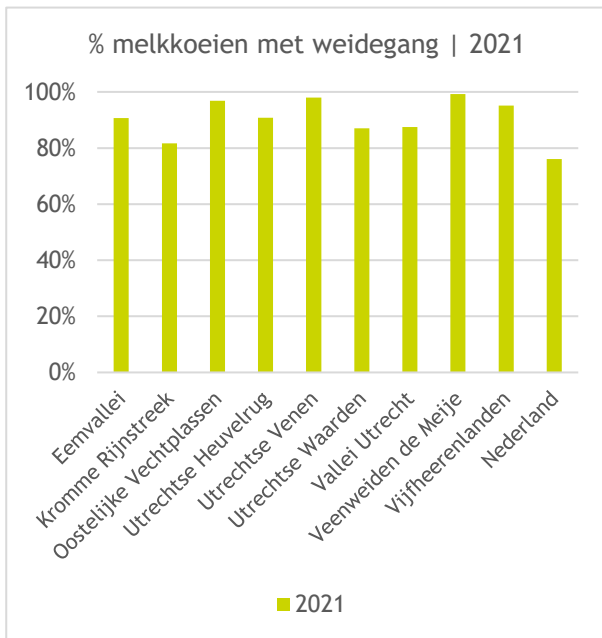
¹ Tot 2022 was hier sprake van d.m.v. het in het bezit hebben van betalingsrechten. Op één hectare kon één betalingsrecht geplaatst worden. Vanaf dit jaar, 2023, geldt een hectarepremie. De hoogte van deze premie is afhankelijk van de inzet op eco-activiteiten etc.

Voor het toepassen van weidegang is een voldoende grote huiskavel noodzakelijk. Er moet namelijk voldoende vers gras beschikbaar zijn om de koeien te laten eten. Stichting Weidegang houdt als leidraad aan dat het houden van maximaal 10 melkkoeien per hectare huiskavel de norm is. Slechte verkaveling kan de weidegangambities in de weg staan. Bedrijven zijn de afgelopen jaren gegroeid in aantal stuks vee, maar hun huiskavel is niet altijd in dezelfde orde van grootte meegegroeid. De koppels koeien zijn groter geworden, dit vergt ook meer sturing ten aanzien van het toepassen van weidegang. Ondernemers zullen zich hier extra voor moeten inspannen en de afweging moeten maken of de ontvangen weidepremie deze extra inzet voldoende beloont. Steeds meer melkveebedrijven hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in de aanschaf van een melkrobot. De toepassing van weidegang in combinatie met het gebruik van melkrobots is niet altijd eenvoudig.

Grafiek 5 Percentage bedrijven met weidegang 2021

Grafiek 6 Percentage melkkoeien met weidegang

Bron: CBS maatwerk, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

3.3 Grondgebondenheid en effecten aanpassing norm op de veestapel en/of grondbehoefte

Grondgebonden landbouw is volgens de definitie uit de interim omgevingsverordening Utrecht (10 maart 2021) een agrarisch bedrijf met een bedrijfsvoering die geheel of in overwegende mate niet in gebouwen plaatsvindt. Het betreft akkerbouw, vollegrondstuinbouw, fruitteelt en boomteelt en rundvee-, paarden-, schapen- of geitenhouderijbedrijven. Hierbij geldt dat bij de veebedrijven het benodigde ruwvoer (gras, snijmaïs) geheel of vrijwel geheel afkomstig is van de structureel bij het bedrijf behorende gronden. Er is sprake van grondgebondenheid bij veebedrijven met een veebezetting van 2,5 grootvee-eenheden of minder per hectare gras en voedergewassen.

Om een beeld te krijgen van de mate van grondgebondenheid van de gespecialiseerde melkveehouderij in Utrecht, zijn de bedrijven per GGA-gebied gecategoriseerd in acht verschillende klassen ten aanzien van GVE/hectare gras en voedergewassen, zie tabel 14.

In de 9 GGA-gebieden gezamenlijk heeft 21% van de gespecialiseerde melkveebedrijven momenteel een intensiteit van 2,5 GVE/ha of meer. Van de bedrijven in de gebieden Vijfheerenlanden, heeft het kleinste aandeel een intensiteit van 2,5 GVE/ha of meer, namelijk 13%. De gebieden Vallei Utrecht en Utrechtse Heuvelrug zijn, met resp. 30% en 29% van de bedrijven intensiever dan 2,5 GVE/ha, de gebieden met procentueel gezien de meeste bedrijven met een dergelijke intensiteit.

Volgens de definitie van grondgebondenheid uit de interim omgevingsverordening is de melkveehouderij in de provincie Utrecht gemiddeld genomen redelijk extensief, dan wel grondgebonden, namelijk 79% van de gespecialiseerde melkveebedrijven heeft een veebezetting van minder dan 2,5 GVE/ha. Wanneer naast gras en voedergewassen ook bijvoorbeeld hectares akkerbouw in de berekening meegenomen mogen worden, zal dit percentage nog licht stijgen.

Tabel 14 Inzicht in de mate van grondgebondenheid (in GVE/ha) van de gespecialiseerde melkveehouderij in 2021 in Utrecht per GGA-gebied.

Percentage melkveebedrijven naar grootvee-eenheden per hectare grasland en voedergewassen naar gebied 2021									
	<1,5	1,5 - 1,75	1,75 - 2,0	2,0 - 2,25	2,25 - 2,5	2,5 - 2,75	2,75 - 3,0	>3,0	Aantal bedrijven
Eemvallei	6%	10%	20%	25%	19%	7%	6%	7%	162
Kromme Rijnstreek	8%	5%	18%	25%	25%	7%	5%	9%	106
Oostelijke Vechtplassen	13%	9%	15%	24%	23%	12%	2%	4%	102
Utrechtse Heuvelrug	18%	14%	14%	0%	25%	7%	7%	14%	28
Utrechtse Venen	3%	11%	18%	23%	20%	14%	7%	3%	123
Utrechtse Waarden	2%	6%	18%	29%	22%	11%	5%	6%	231
Vallei Utrecht	7%	8%	13%	25%	18%	8%	11%	10%	61
Veenweiden de Meije	4%	10%	22%	24%	17%	11%	5%	7%	100
Vijfheerenlanden	4%	11%	21%	28%	23%	8%	3%	2%	130
Totaal	5%	9%	18%	25%	21%	10%	5%	6%	1.043

Bron: BAB-bestand 2021, data bewerkt door Connecting Agri & Food

Om als gespecialiseerd intensief melkveebedrijf te extensiveren en onder de norm van 2,5 GVE/ha te komen, zijn er twee opties: minder dieren houden of meer grond bij het bedrijf betrekken. Een combinatie van deze twee opties is ook mogelijk. Afhankelijk van het toekomstperspectief van het bedrijf en het gebied waar het zich in bevindt, maakt iedere ondernemer de keuze die voor hem het best passend is. De keuze hangt tevens af van de vorm waarin grondgebondenheidseisen vastgelegd gaan worden in landelijke regelgeving, dat is op dit moment nog onduidelijk.

Impact op grondbehoefte

Indien het gewenst is om de intensiteit van de melkveehouderij in Utrecht te verlagen, heeft dit impact op de hoeveelheid grond die hiervoor benodigd is (bij een gelijke veebezetting), of dient de omvang van de veestapel verkleind te worden. In de tabellen 15 en 16 is de impact van het verlagen van de intensiteit naar verschillende grenswaarden in beeld gebracht. In tabel 15 wordt weergegeven hoeveel extra hectares grond er beschikbaar moeten komen voor de melkveehouderij om de intensiteit te verlagen tot 2,5 GVE/ha, resp. 2,25, 2,0, 1,75 en 1,5 GVE/ha. In tabel 16 wordt weergegeven met hoeveel GVE de veebezetting verlaagd moet worden om onder de betreffende grenswaarden uit te komen.

In de kolom “2,5 GVE” wordt weergegeven hoeveel hectares grond beschikbaar moeten komen voor de melkveehouderij (1.514 ha) en met hoeveel GVE de veebezetting verminderd moet worden (3.784 GVE) om de beoogde veebezetting van maximaal 2,5 GVE/ha op alle bedrijven te behalen. Op die bedrijven die reeds een intensiteit van <2.5GVE/ha hebben, is een vermindering van het aantal stuks vee niet van toepassing, derhalve staat in deze kolom daar “n.v.t.” ingevuld.

Indien het aantal dieren gelijk blijft en alle melkveebedrijven aan de huidige norm van maximaal 2,5 GVE/ha moeten voldoen dan dient er totaal 1.514 ha extra beschikbaar te komen voor de melkveehouderij, verspreid op de 221 bedrijven die momenteel meer dan 2,5 GVE/ha hebben. Door bijvoorbeeld een samenwerking aan te gaan met bedrijven in de buurt, ligt het bereiken van deze norm op de meeste bedrijven wel binnen de mogelijkheden. Wanneer de grond van de akkerbouw en tuinbouw open grond een rol kan spelen bij deze samenwerking, is er totaal 3.850 hectare beschikbaar vanuit deze sectoren (tabel 11; 1.394 hectare akkerbouw en 2.456 hectare tuinbouw). Dit zal echter niet voor alle individuele bedrijven die meer dan 2,5 GVE/ha hebben een oplossing zijn, omdat niet alle bedrijven akkerbouw en tuinbouw open grond in de directe omgeving hebben. Voor deze bedrijven is het aangaan van een samenwerking om de veebezetting per hectare te verlagen lastiger. Indien de norm verder wordt aangescherpt, dan loopt het aantal extra benodigde hectares snel op. Er is tot wel 22.818 extra hectare nodig op het moment dat de norm van 1,5 GVE/ha gehanteerd zou gaan worden.

In de toekomst zal het aantal melkveehouderijen en het aantal melkkoeien in de provincie afnemen. In paragraaf 3.4 wordt dieper ingegaan op de hoeveelheid grond die hiermee gemoeid is en onder welke omstandigheden deze beschikbaar komt of kan komen voor de blijvers. Op provinciaal niveau neemt de intensiteit van de melkveehouderij af en ligt het behalen van de norm van 2,5 GVE/ha bij het behouden van grond van de stoppers voor de blijvende melkveehouders, binnen de mogelijkheden. Echter, kan dit voor individuele bedrijven door regionale omstandigheden anders zijn én kan dit alsnog zeer grote consequenties hebben voor de bedrijfsvoering en financiering. Het verkrijgen van financiering ten behoeve van groei in het aantal hectares grond is niet vanzelfsprekend. De melkveehouderij beschikt over veel kapitaal (grond en gebouwen) en is dus solvabel, maar kent een relatief laag rendement. Voor het verkrijgen van financiering zal de rentabiliteit het knelpunt zijn. De rentabiliteit bedraagt gemiddeld over de periode 2010-2021 < 92%. De spreiding in rentabiliteit tussen bedrijven is echter groot, wat maakt dat op individueel niveau bedrijven wel een rentabiliteit van > 100% kunnen hebben. Gemiddeld hebben alleen bedrijven met een Standaard Opbrengst (SO) van > € 500.000 (> 180 melkkoeien) een rentabiliteit van meer dan 100%. In 2021 had minder dan 7% van het aantal melkveehouderijen een omvang van meer dan 180 melkkoeien in Utrecht.

Tabel 15 Benodigde aantal extra hectare bij verlaging van de GVE/ha norm bij gelijkblijvende veebezetting

Benodigde aantal extra hectares bij een verlaging van de norm voor GVE/ha bij een gelijkblijvende veebezetting

		Benodigde toename van het aantal hectare grond op melkveebedrijven in Utrecht om op alle bedrijven op of onder ondergenoemde intensiteit in GVE/ha te komen				
GVE/ha	Aantal bedrijven	2,5 GVE	2,25 GVE	2,0 GVE	1,75 GVE	1,5 GVE
<1,5	59	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt
1,5 - 1,75	95	nvt	nvt	nvt	nvt	473
1,75 - 2,0	194	nvt	nvt	nvt	700	2.314
2,0 - 2,25	262	nvt	nvt	740	2.563	4.994
2,25 - 2,5	221	nvt	510	1.851	3.575	5.874
2,5 - 2,75	103	216	801	1.532	2.473	3.726
2,75 - 3,0	55	354	667	1.059	1.562	2.234
> 3,0	63	944	1.321	1.791	2.396	3.202
Totaal	1.052	1.514	3.299	6.973	13.269	22.818

Bron: BAB-bestand 2021, bewerkt door Connecting Agri & Food

Impact op veestapel

Een andere mogelijkheid om de norm voor grondgebondenheid in GVE/ha te behalen is het verlagen van de veebezetting op het bedrijf. In tabel 16 is weergegeven met hoeveel GVE het aantal GVE in Utrecht verlaagd moet worden om op alle bedrijven op of onder een bepaalde intensiteit te komen. Wanneer de huidige norm (2,5 GVE/ha) uit de Utrechtse omgevingsverordening op alle bedrijven behaald moet worden, dan is een verlaging van de totale veebezetting met 3.784 GVE nodig. Indien de grenswaarde voor grondgebondenheid op 1,5 GVE/ha wordt gesteld dan zal het aantal stuks vee verminderd dienen te worden met 34.227 GVE.

Tabel 16 Benodigde vermindering van GVE bij verlaging van de norm voor grondgebondenheid

Benodigde vermindering van het aantal GVE bij een verlaging van de norm voor grondgebondenheid

		Benodigde vermindering van het aantal stuks GVE in Utrecht om op alle bedrijven op of onder ondergenoemde intensiteit in GVE/ha te komen				
GVE/ha	Aantal bedrijven	2,5 GVE	2,25 GVE	2,0 GVE	1,75 GVE	1,5 GVE
<1,5	59	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt
1,5 - 1,75	95	nvt	nvt	nvt	nvt	709
1,75 - 2,0	194	nvt	nvt	nvt	1.225	3.471
2,0 - 2,25	262	nvt	nvt	1.480	4.486	7.491
2,25 - 2,5	221	nvt	1.148	3.702	6.257	8.812
2,5 - 2,75	103	539	1.802	3.064	4.327	5.589
2,75 - 3,0	55	884	1.501	2.118	2.734	3.351
> 3,0	63	2.361	2.971	3.582	4.193	4.804
Totaal	1.052	3.784	7.422	13.947	23.222	34.227

Bron: BAB-bestand 2021, bewerkt door Connecting Agri & Food

Het verlagen van GVE kan ingevuld worden door het verminderen van het aantal stuks melkkoeien en/of het aantal stuks jongvee op het bedrijf. Door het verlagen van het aantal GVE op het bedrijf zullen er minder fosfaatrechten nodig zijn, deze kunnen verkocht worden en hiermee kunnen eenmalig inkomsten mee gegenereerd worden. De melkkoeien zorgen voor de melkopbrengsten, het verlagen van het aantal melkkoeien is daardoor meestal niet de eerste optie waar ondernemers voor kiezen. De financiering die op een bedrijf rust is gebaseerd op een bepaalde hoeveelheid melk die afgeleverd dient te worden. Door het aantal melkkoeien te verlagen wordt minder melk afgeleverd wat gevolgen kan hebben voor het kunnen aflossen van de financiering. De verkoop van fosfaatrechten zal hier geen oplossing voor zijn. Wanneer bedrijven kiezen voor het houden van minder dieren, zal daarom allereerst gefocust worden op het houden van minder jongvee. Doorgaans is het verlagen van het aandeel jongvee een vorm van optimalisatie van de veestapel, indien er meer jongvee wordt gehouden dan noodzakelijk. Het verlagen van het aandeel jongvee heeft geen direct negatieve impact op het rendement en zou daardoor perspectief kunnen bieden. Ook van het jongvee kunnen de fosfaatrechten verkocht worden.

Om een bepaalde norm voor grondgebondenheid te behalen kan er gekozen worden voor een combinatie van maatregelen; het betrekken van meer grond bij het bedrijf én het verlagen van het aantal stuks melkvee dan wel jongvee. Hierdoor zijn de voorgenoemde hectares en aantallen GVE's het maximale wat nodig is om een bepaalde norm voor grondgebondenheid te bewerkstelligen. .

Verdienvermogen

Op dit moment is er nog geen standaard verdienmodel voor extensivering of natuurinclusieve landbouw. Zonder structurele langjarige overheidsbijdrage in de vorm van bijvoorbeeld subsidies wordt het voor een groot deel van de bedrijven lastig om voldoende verdienvermogen te behalen in deze bedrijfsvoering. Natuurinclusieve landbouw zou ondersteund kunnen worden vanuit het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) en Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Daarnaast bestaan diverse (lokale) initiatieven die natuurinclusieve landbouw belonen. Echter zijn bedrijven zeer divers en is maatwerk benodigd. Het is maar zeer de vraag of de hogere kosten op termijn door de markt betaald zullen worden, het is aannemelijk dat een overheidsbijdrage nodig blijft. Natuurinclusieve landbouw kan worden gezien als een publieke dienst, vanuit dat oogpunt is een structurele bijdrage uit publieke middelen, ook in de toekomst, voor de hand liggend.

3.4 Vrijkomende grond op bedrijven die stoppen

Zoals in hoofdstuk 3.5 is weergegeven is het stoppen van agrariërs van alle tijden. Er zijn verschillende redenen voor ondernemers om te stoppen met het bedrijf, zoals leeftijd, gezondheid of gebrek aan opvolging. Daarnaast blijkt veranderende wet- en regelgeving een belangrijk keuzemoment te zijn om beslissingen te nemen over de toekomst van het bedrijf. Dit speelt met name als hiervoor verplichte investeringen nodig zijn. Niet alle ondernemers kunnen de financiering voor dergelijke investeringen opbrengen, of de resterende arbeidsjaren zijn te kort om de investering terug te verdienen. De staat van het bedrijf speelt hierbij een rol. Ondernemers die niet hebben geïnvesteerd in modernisering of verduurzaming van het bedrijf moeten dan soms tot de conclusie komen dat het gat met de gewenste of benodigde situatie te groot is geworden om mee te kunnen bewegen.

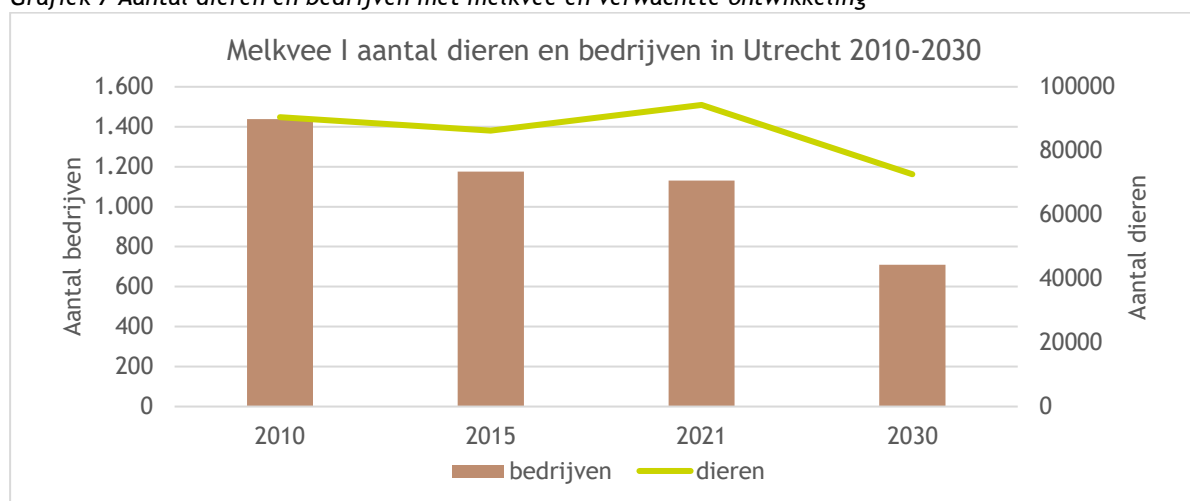
Er zijn veel factoren die een rol spelen bij het maken van de beslissing om het bedrijf te beëindigen. Het is een proces om tot dit besluit te komen, waarvoor een bepaalde doorlooptijd nodig is. Ondertussen is het taboe op het beëindigen van het bedrijf aanzienlijk verminderd, wat

de drempel om dit besluit te nemen verlaagd. Enerzijds gaat het om emotionele factoren, zoals het beëindigen van een bedrijf dat generatie op generatie is doorgegeven, hoe gaat de familie dat vinden. Boer zijn is niet alleen een baan, het is een identiteit, dus wie ben je zonder dat bedrijf. En welke mogelijkheden zijn er buiten de boerderij, een eigen bedrijf, in loondienst, of zijn er voldoende middelen om vervroegd met pensioen te gaan? Het kunnen blijven wonen op de locatie is voor veel ondernemers een vereiste, en wat is er dan nog mogelijk op die locatie? Kunnen de bestaande gebouwen anders benut worden? Anderzijds zijn er financiële factoren, kan de ondernemer schuldenvrij stoppen? Blijven er middelen over om iets nieuws te starten, of vervroegd met pensioen te gaan? En hoeveel moet er afgerekend worden met de Belastingdienst.

Verwachte aantal bedrijven en dieren in 2030

In dit onderzoek is een berekening gemaakt van het verwachte aantal melkveehouders dat in Utrecht, tot 2030, zal stoppen met de veehouderijactiviteiten. Tevens is de verwachte bijbehorende ontwikkeling van de veestapel berekend. In deze berekening is rekening gehouden met de (verwachte) wet- en regelgeving ten aanzien van het mestbeleid, grondgebondenheid en stalaanpassingen. De resultaten in grafiek 7 moeten beschouwd worden als een indicatie van trend in de ontwikkeling. Er zijn op dit moment nog te veel onzekerheden om een preciezere analyse te maken, omdat nog onduidelijk is hoe de meest impactvolle eisen ten aanzien van grondgebondenheid precies ingevuld worden en de termijn waarop stalaanpassingen uitgevoerd dienen te zijn nog onbekend is.

Grafiek 7 Aantal dieren en bedrijven met melkvee en verwachte ontwikkeling

Uit de berekening komt naar voren dat het aantal bedrijven naar verwachting met circa een derde zal afnemen. Een gedeelte van de productiecapaciteit van de stoppende bedrijven zal binnen deze periode worden overgenomen door de blijvers. Het aantal dieren neemt daardoor af met circa 20-25%. Het tempo waarin deze afname gerealiseerd wordt, is afhankelijk van het nog te bepalen tijdspad voor het behalen van de doelen. Het volledig verdwijnen van de derogatie per 2026 kan resulteren in een scherpere afname van het aantal bedrijven in dat jaar, aangezien vanaf dat jaar de effecten hiervan volledig gaan gelden. Indien besloten wordt tot het verplicht aanpassen van bestaande stallen, dan is de termijn waarbinnen dat gerealiseerd moet zijn van belang. Dit is voor ondernemers een beslismoment over de toekomst van het bedrijf, aangezien dit investeringen vergt die niet op alle bedrijven op te brengen zijn of binnen de resterende arbeidsjaren kunnen worden terugverdiend.

Vanwege een opeenstapeling van duurzaamheidsmaatregelen en -investeringen, complexere financiering en vergunningverlening in combinatie met de relatief grote hoeveelheid bedrijven die stopt, zal deze productiecapaciteit niet volledig worden opgevuld voor 2030. Bedrijven die willen groeien moeten onder meer de stalcapaciteit vergroten, vergunningen aanpassen en fosfaatrechten aanschaffen. Het is aannemelijk dat een gedeelte hiervan na 2030 alsnog wordt opgevuld. Dit is uiteraard alleen van toepassing op de productiecapaciteit van bedrijven die stoppen zonder gebruik te maken van een stoppersregeling. De productierechten van dieren op de bedrijven die wel met een regeling meedoen, worden uit de markt gehaald en kunnen niet meer worden opgevuld.

Het aantal stoppers, en de verandering van het aantal dieren, is zoals hierboven geschetst van diverse zaken afhankelijk. Met name de precieze invulling van verschillende beleidsdoelen en beleidsvoornemens heeft een grote invloed. Voor een aantal zaken geldt dat er een doel met bijbehorende termijn is gesteld, maar dat nog niet is uitgewerkt hoe dit uitwerkt voor de individuele ondernemer. Dit geldt voor bijvoorbeeld de stikstofdoelen, maar ook voor bepaalde klimaat- en waterdoelen. De impact van het Europese mestbeleid en het verlies van de derogatie is groot, sommige melkveehouderijbedrijven zullen voor het eerst mest af moeten gaan voeren en hiervoor kosten moeten maken. Daarnaast is er nog het voorgenomen Nederlandse mestbeleid, waarbij met name de precieze invulling van de eis omtrent grondgebondenheid een zeer grote impact heeft. Het laatst gepubliceerde addendum (februari, 2022) hierover gaat ervan uit dat de melkveehouderij binnen 10 jaar volledig grondgebonden zal zijn, zodat alle mest op eigen grond geplaatst kan worden. In berekeningen wordt vaak uitgegaan van een maximale veebezetting van 2,0 GVE/ha, waarbij alle mest afgezet moet kunnen worden op eigen land. Dit kan zijn op grond in eigendom, of grond die duurzaam bij het bedrijf betrokken is door bijvoorbeeld samenwerking met akkerbouwers. Een afstandsgrens van 25 kilometer is hierbij benoemd.

Deze onzekerheden en onduidelijkheden maken dat ondernemers lastig kunnen bepalen wat nu de goede stappen zijn en een afwachtende houding aannemen. Vooruitlopen en alvast maatregelen nemen is in het verleden niet altijd beloond. Daarbij speelt ook dat banken vanuit het voorzorgsbeginsel op dit moment zeer terughoudend zijn met financieren van investeringen in verduurzaming of groei. De precieze invulling van de vrijwillige stoppersregeling heeft lang op zich laten wachten en is zeer recent bekend gemaakt. Deelname aan deze regeling zal afhangen van de voorwaarden van deze regeling ten aanzien van bijvoorbeeld de termijn om te stoppen, de vergoeding en de mogelijkheden op de locatie en van de ondernemer na deelname.

Grondmobiliteit

In de melkveehouderij is er een verschil tussen het stoppen met het melken van koeien en het stoppen met het bedrijf. Veel melkveehouders stoppen met de veehouderijactiviteiten, maar behouden de grond bij het bedrijf. Deze grond kan worden verpacht, of worden gebruikt voor de teelt van ruwvoer of akkerbouwgewassen. De ondernemer blijft hiermee wel boer. Dat geeft enerzijds het gevoel nog mee te doen en nog agrariër te zijn. En zorgt er anderzijds ook voor dat er nog niet afgerekend hoeft te worden met de Belastingdienst. Bij het beëindigen van het bedrijf kunnen enkele losse kavels worden verkocht als dat het financiële plaatje gunstiger maakt, of noodzakelijk is om schuldenvrij te kunnen stoppen. Er kunnen later percelen worden verkocht als er financiële middelen nodig zijn om bijvoorbeeld een van de kinderen te helpen een huis te kopen. Het kan tot zeker 10 jaar duren voordat de grond op de markt komt. Deze periode is onder meer afhankelijk van de mogelijke functionaliteiten en het rendement van de grond. Indien het aanhouden van de grond weinig rendement oplevert en de ondernemer een perspectief op een toekomst op de locatie wordt geboden kan de periode van 10 jaar korter zijn.

Er is voor diverse doelen behoefte aan grond. Zowel voor het creëren van nieuwe natuur, bijvoorbeeld in de randzones rondom Natura 2000-gebieden, als voor extensivering. Ondanks dat er de komende jaren relatief veel bedrijven zullen stoppen vanwege een opeenstapeling van regels en hiervoor benodigde investeringen, zal de hoeveelheid grond die op de vrije markt beschikbaar komt een beperkt deel hiervan zijn.

Op basis van het berekende aantal stoppende bedrijven en de gemiddelde aanwezige hoeveelheid cultuurgrond op deze bedrijven, is berekend hoeveel landbouwgrond er op deze bedrijven aanwezig is. De uitkomst kent een grote spreiding, aangezien de intensiteit van de bedrijven in dezelfde grootteklasse ook een grote spreiding kent. De aanwezige hoeveelheid cultuurgrond op deze bedrijven bedraagt tussen de 10.000 en 17.000 hectare. Dit suggereert dat de grond op de stoppende bedrijven potentie heeft voor de blijvers om te groeien in het aantal hectares en daarmee te extensiveren. Dit is op bedrijfsniveau echter niet eenvoudig, doordat de stoppende ondernemers de grond vaak nog langere tijd vasthouden en doordat vraag en aanbod van grond moet matchen met elkaar.

Ook spelen de gebiedsomstandigheden een rol, zoals de hoeveelheid stoppers, de intensiteit van de blijvers, andere mogelijke functies. Indien er in een gebied veel ondernemers stoppen, is het voor de blijver eenvoudiger om deze grond bij het bedrijf te betrekken, middels koop, pacht of samenwerking. Echter, indien in een gebied maar weinig bedrijven stoppen, dan is er voor de blijvers beperkt vrijkomende gronden beschikbaar en zal het lastiger zijn om te extensiveren door de hoeveelheid grond te vergroten. Dergelijke processen kunnen meerdere jaren in beslag nemen.

3.5 Mestplaatsingsruimte, -overschot en ontwikkeling daarvan, type aanwending

De mestplaatsingsruimte wordt bepaald door hoeveelheid landbouwgrond en de bemestingsnorm voor stikstof en fosfaat. De norm is afhankelijk van de grondsoort en de teelt op het perceel. Van elke diersoort is een forfaitaire stikstof- en fosfaatproductie bepaald. Op basis hiervan wordt berekend hoeveel mest afgezet kan worden op de Nederlandse, of Utrechtse, landbouwgrond.

Mestproductie

In tabel 17 is de mestproductie weergegeven in miljoen kilogram stikstof en fosfaatuitscheiding voor zowel Nederland als de provincie Utrecht in 2021. Deze gegevens zijn verzameld door het aantal dieren uit de landbouwtelling te vermenigvuldigen met de gemiddelde uitscheidingsfactoren. De uitgescheiden stikstof, is de stikstof zonder aftrek van stikstof welke vervluchtigt in de vorm van ammoniak inclusief de afvoer via spuiwater van luchtwassers, lachgas, stikstofoxide en stikstofgas. De hoeveelheid uitgescheiden fosfaat is uitgedrukt in P_2O_5 . In tegenstelling tot stikstof treden bij fosfaat geen gasvormige verliezen op. Duidelijk is dat voor zowel Nederland als Utrecht, het grootste gedeelte van de mest afkomstig is uit de melkveehouderij. Ten opzichte van Nederland is in de provincie Utrecht procentueel gezien meer melkvee aanwezig, de mestproductie uit de melkveehouderij is daardoor eveneens procentueel hoger: 81% ten opzichte van 71% in Nederland.

Tabel 17 Mestproductie per sector voor Nederland en provincie Utrecht

	Nederland			Utrecht		
	Mln kg mestproductie	N uitscheiding (x 1000 kg)	P uitscheiding (x 1000 kg)	Mln kg mestproductie	N uitscheiding (x 1000 kg)	P uitscheiding (x 1000 kg)
Melkveehouderij	52.012 (71%)	258.900 (55%)	70.600 (48%)	3.046 (81%)	16.170 (71%)	4.420 (65%)
Kalverhouderij	3.109 (4%)	19.000 (4%)	5.200 (1%)	87 (2%)	530 (2%)	150 (2%)
Pluimveehouderij	1.332 (2%)	50.500 (11%)	21.500 (15%)	47 (1%)	1440 (6%)	660 (10%)
Varkenshouderij	8.684 (12%)	83.400 (17%)	32.400 (22%)	128 (3%)	1210 (5%)	470 (7%)
Totaal	73.462	471.000	148.000	3.765	22.740	6.790

Bron: CBS Statline, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Tabel 18 geeft het saldo weer van de plaatsingsruimte per hectare beschikbare landbouwgrond over de verschillende sectoren. Een negatief getal betekent een tekort aan mestplaatsingsruimte en dus een mestoverschot. In de tabel zijn de tekorten aan mestplaatsingsruimte per hectare voor stikstof en fosfaat weergegeven voor zowel Nederland als Utrecht. In Utrecht is een tekort aan mestplaatsingsruimte voor alle vier de diergroepen. Het overschot is in de melkveehouderij het kleinst vanwege het grondgebonden karakter van deze sector. De overige veehouderijsectoren zijn niet grondgebonden en hier is het overschot dan ook groter. De akkerbouw, tuinbouw en andere teeltbedrijven hebben mestplaatsingsruimte omdat zij zelf geen mest produceren en mest moeten aanvoeren. In de praktijk wordt het grootste deel van het overschot aan de in het gebied geproduceerde mest afgezet in de akkerbouw. Omdat in Utrecht het akkerbouwareaal beperkt is, zal het mestoverschot van de bedrijven niet volledig geplaatst kunnen worden op deze gronden en zal er ook mest worden getransporteerd naar andere akkerbouw gebieden van Nederland. Voor de hand liggend zal dit, gezien de afstand, de Flevopolder zijn, waar overwegend akkerbouw te vinden is en provinciaal gezien een mesttekort is.

In Utrecht is het tekort aan mestplaatsingsruimte relatief groot ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde. De intensieve veehouderij in Utrecht heeft relatief weinig grond ten opzichte van bedrijven in andere gebieden in Nederland. Varkens- en pluimveehouders in bijvoorbeeld de Achterhoek hebben meer grond onder hun bedrijf, waardoor het mestoverschot op dergelijke bedrijven kleiner is.

Tabel 18 Saldo plaatsingsruimte in kg stikstof en fosfaat per hectare beschikbare landbouwgrond over de verschillende sectoren in Nederland en Utrecht

Saldo plaatsingsruimte per ha beschikbare landbouwgrond op de betreffende bedrijven (2021)				
	Kg stikstof		Fosfaat	
	Nederland	Utrecht	Nederland	Utrecht
Melkveehouderij	-44	-36	-10	-8
Kalverhouderij	-606	-955	-197	-317
Pluimveehouderij	-2.421	-2.685	-1.272	-1.509
Varkenshouderij	-1.756	-2.763	-879	-1.387
Akkerbouw, tuinbouw en gewascombinaties	168	176	65	66
Totaal/ha (alle sectoren)	-20	-53	-11	-22

Bron: CBS Statline, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Ontwikkeling mestplaatsingsruimte en -mestoverschot

De mestplaatsingsruimte wordt door verschillende wet- en regelgeving, zoals verlies derogatie het 7^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn en het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouw Beleid (GLB), de komende jaren verder beperkt. Door het verlies van derogatie mag er minder dierlijke mest per hectare worden toegediend. En als gevolg van maatregelen binnen het 7^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn en het GLB wordt het aantal hectares waarop mest mag worden aangewend beperkt. Dit heeft te maken met het aanleggen van teeltvrije zones (bufferstroken) langs watervoerende sloten, op deze stroken mag geen mest gebruikt worden. Hierdoor zal het mestoverschot toenemen. Vanwege deelname aan stoppersregelingen, zal ook de veestapel afnemen. Het is de verwachting dat op landelijke schaal dan nog steeds sprake zal zijn van een mestoverschot. Er zullen regio's zijn waar sprake is van een behoefte aan mest en regio's met een regionaal mestoverschot. Dit heeft te maken met de concentratie van zowel de veehouderij, als de akkerbouwgebieden.

Derogatie

Eén van oorzaken van een afnemende plaatsingsruimte voor dierlijke mest, is het wegvallen van de derogatie per 2023. Tot 2022 had Nederland een derogatiebeschikking vanuit Europa. De derogatie hield in dat er een verruiming was voor de hoeveelheid dierlijke mest die op het land uitgereden mocht worden. Dit was tot en met 2022 230 kg stikstof uit dierlijke mest op zandgronden en 250 kg stikstof uit dierlijke mest op de andere grondsoorten (klei/löss/veen). Enkel bedrijven met minimaal 80% grasland mochten met deze hogere gebruiksnormen rekening houden. Tot 2026 wordt de plaatsingsruimte afgebouwd tot 170 kg stikstof (N) uit dierlijke mest.

Van de 2.275 bedrijven (melkvee, varkens, pluimvee, fruitteelt, akkerbouw, etc.) gevestigd in Utrecht met grond, zijn er 1.809 bedrijven die 80% of meer grasland hebben. Het ligt in de lijn der verwachting dat deze 1.809 bedrijven nagenoeg allemaal derogatie hebben aangevraagd. Uitzonderingen zijn de biologische bedrijven (deze mogen geen derogatie toepassen) en bijvoorbeeld kleine hobbymatige bedrijven met enkele hectares. Het toepassen van derogatie vergt bijvoorbeeld ook extra administratie; onder andere het verplicht opstellen van een bemestingsplan. Dit kan voor enkele ondernemers de overweging zijn om geen derogatie aan te vragen en van de lagere stikstofgebruiksnorm gebruik te maken.

Het aantal hectare welke deze bedrijven opgeven bij de Gecombineerde opgave is bekend, echter niet op welke locatie (binnen of buiten de provincie Utrecht) deze zijn gelegen. Het is

daardoor niet exact te bepalen op hoeveel hectares in Utrecht derogatie wordt toegepast. Vanwege het grote aandeel grasland op de bedrijven is de verwachting dat nagenoeg alle melkveebedrijven de afgelopen jaren gebruik gemaakt hebben van derogatie. In de berekening van de mestplaatsingsruimte wordt er daarom vanuit gegaan dat het oppervlakte blijvend en tijdelijk grasland en groenvoedergewassen onder derogatie viel. Gemiddeld wordt gerekend met de norm van 240 kg stikstof uit dierlijke mest per hectare, vanwege het feit dat er zowel zand als klei/veengronden in Utrecht aanwezig zijn. De overige hectares (akkerbouw en tuinbouw open grond) worden beschouwd als oppervlakte zonder derogatie en dus met 170 kg stikstof uit dierlijke mest per hectare. De oppervlakte natuurlijk grasland is volledig buiten de berekening gelaten, daar deze percelen vaak beperkte gebruiksnormen kennen en buiten de derogatie vallen.

Tabel 19 Overzicht plaatsingsruimte met en zonder derogatie

Periode	Aantal ha met derogatie	Aantal ha zonder derogatie	Stikstofplaatsingsruimte x 1000 kg
Tot en met 2022	62.446	3.850	15.642 kg N
Vanaf 2026		66.296	11.270 kg N

De jaren 2023, 2024 en 2025 zijn overgangsjaren waar geleidelijk afgebouwd wordt van 230/250 kg stikstof naar 170 kg stikstof uit dierlijke mest per hectare. Per 2026 is de plaatsingsruimte voor stikstof uit dierlijke mest in Utrecht 4,1 miljoen kilo lager dan in 2022.

Door het verlies van derogatie neemt het mestoverschot voornamelijk toe op de melkveebedrijven en neemt het aanbod van rundveemest op de afzetmarkt toe. Op de intensieve bedrijven kon men geen gebruik maken van derogatie en heeft het verlagen van de stikstofgebruiksnorm daardoor ook geen effect. Echter zal de druk op de totale mestmarkt wel toenemen, waardoor ook deze bedrijven hier de gevolgen van zullen ondervinden. De prijzen voor mestafzet zullen hoger worden. Het overschot aan mest zal getransporteerd worden naar de akkerbouwgebieden binnen Nederland. De mest van melkvee heeft een andere samenstelling en bevat meer organische stof dan mest van bijvoorbeeld varkens. Vaak gaat de voorkeur van akkerbouwers dan ook uit naar rundveedrijfmest. En daardoor zal er minder animo zijn voor de andere mestsoorten wat de prijs voor bijvoorbeeld varkenshouders opdrijft.

Voor een individueel melkveebedrijf kan het verlies van derogatie grote impact hebben op de kostprijs. Een bedrijf met 50 hectare land en 80 melkkoeien met bijbehorend jongvee hoefde voor de afschaffing van derogatie niet of nauwelijks mest af te zetten. Nu kunnen de mestafzetkosten oplopen tot wel € 20.000.

Gemeenschappelijk landbouwbeleid en 7^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn

Het nieuwe Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) en het 7^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn brengen verschillende maatregelen en eisen met zich mee, zoals het verplicht aanleggen van bufferstroken langs alle waterlopen en de eis om minimaal 4% niet productieve landbouwgrond op te nemen in het teeltplan. Deze laatste eis mag worden ingevuld door middel van de eerdergenoemde bufferstroken.

Afhankelijk van het type waterloop varieert de benodigde breedte van de bufferstrook. Wanneer de minimale oppervlakte aan te leggen bufferstroken samen meer dan 4% van het topografische perceel omvat, mogen de bufferstroken smaller worden uitgevoerd. Een bufferstrook mag niet

gebruikt worden voor bemesting, beweiding en het oogsten van een gewas. Hierdoor wordt de mestplaatsingsruimte beperkt en zijn er oogstverliezen. Het nieuwe GLB zorgt hiermee voor maximaal 4% verlies van bruikbare landbouwgrond die is in te zetten voor het plaatsen van mest. Hierdoor stijgt de grondbehoefte voor behoudt van de huidige mestplaatsingsruimte met maximaal 4% (ruim 2.800 ha).

Onderdeel van het nieuwe GLB zijn ook de landschapselementen. Door het aanleggen van landschapselementen ten behoeve van de toename van de biodiversiteit kunnen door de landbouwers extra beloningen worden ontvangen. Landschapselementen zijn er in verschillende vormen zoals bomen, houtwallen, knip- of scheerhaag, struweelrand, oevers, poelen, etc. Deze landschapselementen tellen ook mee voor de vereiste 4% niet productieve landbouwgrond.

Ondernemers op zand en lössgronden zijn, tot 2027, vanuit het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn verplicht om één op de vier jaar een rustgewas op de percelen toe te passen. Na 2027 verandert dit naar één op de drie jaar. Zandgronden zijn aanwezig in de GGA-gebieden als Eemvallei, Utrechtse heuvelrug en de Vallei Utrecht. Deze gebieden vertegenwoordigen gezamenlijk 1.850 hectare aan snijmaïs, korrelmaïs, CCM, MKS en suikermaïs van de totale oppervlakte van 6.160 hectare snijmaïs in de provincie. Het bouwplan zal op deze bedrijven aangepast moeten worden om te voldoen aan de verplichting van de rustgewassen. Het gevolg kan zijn dat de teelt van snijmaïs hierdoor onder druk komt te staan.

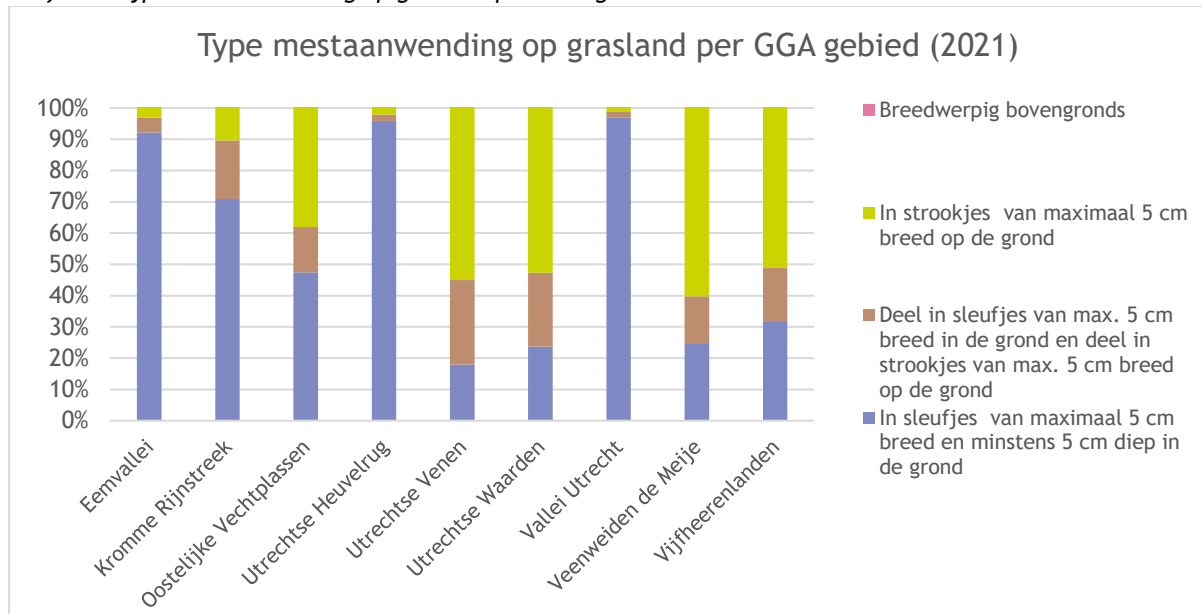
Samengevat brengen de nieuwe eisen van het GLB en het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn verschillende effecten met zich mee voor de beschikbaarheid van bruikbare landbouwgrond. Om met het huidige niveau van voedselproductie gelijkwaardig door te kunnen, is dus meer landbouwgrond benodigd.

Mestaanwending

Er zijn verschillende manieren om dierlijke mest aan te wenden op grasland. De verschillende typen van mestaanwending hebben een oorsprong in de mestwetgeving ten aanzien van emissie per grondsoort. Op zand mag drijfmest alleen geïnjecteerd worden. Op klei en veen mag drijfmest op grasland ook op de grond worden opgebracht. Er zijn verschillende technieken hiervoor ontwikkeld, die te maken hebben met de draagkracht van de bodem. Er kan mest worden uitgereden met een giertank. Niet alle gronden hebben voldoende draagkracht om het gewicht van de combinatie te kunnen dragen, zonder structuurverslechtering van de bodem te veroorzaken. Op deze gronden wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van sleepslangen.

In grafiek 8 is te zien dat “in sleufjes van maximaal 5 cm breed en minstens 5 cm diep in de grond” en “in strookjes van maximaal 5 cm breed op de grond” het meest toegepast worden. De combinatie van in de grond en op de grond wordt veel minder toegepast en breedwerpig bovengronds nauwelijks. Uit de figuur blijkt ook duidelijk de relatie tussen de grondsoort en de manier van mestaanwending. Zo wordt de mest in de gebieden met zandgrond, zoals Eemvallei, Utrechtse Heuvelrug en Vallei Utrecht voor 70 tot 95% geïnjecteerd. In de Utrechtse Venen, Utrechtse Waarden, Veenweiden de Meije en Vijfheerenlanden worden meerdere technieken toegepast, waarbij aanwenden op de grond met 60-70% het grootste aandeel heeft.

Grafiek 8 Type mestaanwending op grasland per GGA-gebied in 2021

Bron: CBS maatwerk, gegevens bewerkt door Connecting Agri & Food

Potentie voor mestverwerking

Mest kan op allerlei manieren behandeld en bewerkt worden. Er zijn kleine toepassingen mogelijk op eigen erf, maar ook initiatieven om (middel)grote installaties op een collectieve manier aan te sturen.

Door het vergisten van mest wordt de methaanemissie naar de atmosfeer sterk vermindert en wordt biogas opgewekt. Dit biogas kan worden omgezet in groengas (aardgas). Of gebruikt worden voor de productie van elektriciteit en warmte. Het kan daarmee fossiele brandstoffen vervangen. Het digestaat kan na vergisting worden gescheiden in een dikke en dunne fractie. De dikke fractie kan worden opgewerkt tot een bodemverbeteraar, welke overwegend fosfaat en kali bevat. Het vloeibare deel, welke de stikstof bevat, dient als kunstmestvervanger.

Het is mogelijk om waardevolle meststoffen op maat te maken door middel van het strippen van de dunne mestfractie. Dergelijke meststoffen hebben de potentie om kunstmest te vervangen. Momenteel ziet de wetgeving deze meststoffen nog als dierlijke mest, waardoor het gebruik hiervan beperkt is. De meststoffen nemen dan plaats in de dierlijke ruimte van het mestbeleid terwijl het als kunstmestvervanger toegepast wordt. In Europa lopen er procedures om deze zogenaamde RENURE meststoffen goed te keuren als kunstmestvervanger. De verwachting is dat op dat moment de afzetmarkt voor dergelijke mestsoorten een vlucht zal krijgen.

Op het moment dat RENURE meststoffen als kunstmest gezien mogen worden, heeft dit gevolgen voor de bedrijven die een keuze moeten gaan maken in de behandeling en bewerking van hun mest. Met name voor melkveehouderijen tot 200 koeien is dit van belang. Bedrijven met een omvang tot 200 melkkoeien hebben onvoldoende mest beschikbaar om een dergelijke vorm van mestbewerking toe te kunnen passen, zeker als er ruim weidegang toegepast wordt (wat het geval is op veel bedrijven in Utrecht). Bedrijven vanaf 200 melkkoeien (2,7% van de bedrijven in Utrecht) hebben de mogelijkheid om hun mest te gaan vergisten, eventueel in combinatie met mestscheiding. Uiteraard hangt dit mede af van de individuele bedrijfsvoering (veel grond/weinig grond, wel/geen weidegang etc.) Bedrijven met een omvang van meer dan 400 melkkoeien hebben voldoende mest om een investering in een monovergister in combinatie met

een stikstofstripper rendabel te maken. Een extra bijkomstigheid is hierbij dat de energieopbrengsten uit de mest op termijn voor ca. 25% van het bedrijfsresultaat kunnen zorgen.

Voor varkensbedrijven is er een potentie voor mestvergisting op de bedrijven vanaf 3.000 vleesvarkens. Voor 9% van de vleesvarkensbedrijven ligt het toepassen van mestvergisting binnen de mogelijkheden, zij hielden in 2021 meer dan 3.000 vleesvarkens. 6% van de vleesvarkensbedrijven had tussen de 2.000 en 3.000 vleesvarkens. Wanneer deze bedrijven nog een groeistap maken en/of het verdienmodel rondom mestvergisting wordt aantrekkelijker, dan zal ook voor deze groep bedrijven mestvergisting een mogelijkheid zijn.

Voor pluimveebedrijven is mestvergisting geen optie, aangezien binnen dit houderijsysteem niet of nauwelijks drijfmest beschikbaar is.

Het realiseren van grootschalige mestbewerkingsinstallaties is vaak lastig uitvoerbaar. Maatschappelijke onrust en langdurige procedures rondom de vergunningverlening liggen hier onder andere aan ten grondslag. Ook kunnen beperkingen ten aanzien van bouwblok grootte tot problemen leiden om dergelijke installaties te plaatsen.

3.6 Teelt grondstoffen varkens- en pluimveevoer in Utrecht dan wel Nederland

Veevoerders bestaan in essentie uit basisgrondstoffen, co-producten, mineralen en additieven en vetten en oliën. Bijna 52% van het voer bestaat uit de basisgrondstoffen, co-producten dragen voor 43% bij en de mineralen, additieven, vetten en oliën vormen het resterende deel. Elk onderdeel draagt in meer of mindere mate bij aan het leveren van de benodigde eiwitten, energie of vezels. Van de basisgrondstoffen hebben granen het grootste aandeel. Granen zijn zetmeelrijk en daardoor een energierijk voedermiddel met een relatief laag eiwitgehalte. Ze hebben een hoge voedingswaarde, klein volume en zijn lang houdbaar. De granen worden vervolgens aangevuld met eiwitrijke basisstoffen zoals soja. De basisgrondstoffen komen voor het overgrote deel uit Europa. Tarwe en gerst worden deels in Nederland geteeld, de rest komt uit andere Europese landen. Sojabonen komen voor het overgrote deel uit Noord- en Zuid-Amerika. Co-producten bestaan voornamelijk uit bijproducten die ontstaan tijdens het produceren van levensmiddelen en biobrandstoffen. De verwerking van deze producten tot diervoeders is essentieel voor een circulaire voedselproductie. De dieren zetten de co-producten weer om in dierlijke eiwitten. Voorbeelden van co-producten uit Nederland zijn bietenpulp of aardappelproducten. Kool- en raapzaadschroot komt uit andere Europese landen en sojaschroot voornamelijk uit Noord-Amerika. Mineralen en additieven komen grotendeels van buiten Europa (Bron: Grondstoffenwijzer 2019 Nevedi).

Niet alle gebruikte grondstoffen kunnen in Nederland geteeld worden. Om de volledige veevoederproductie in Nederland plaats te kunnen laten vinden, zou voor een gedeelte van het rantsoen een alternatief gezocht moeten worden. In onderstaande berekeningen is in beeld gebracht dat er 18.254 hectares landbouwgrond benodigd zou zijn om alle granen (het grootste bestanddeel) in Nederland te kunnen telen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de veengronden niet geschikt zijn voor deze teelten.

Hiervoor is eerst berekend wat het verbruik van de Utrechtse varkens- en pluimveestapel is van de verschillende grondstoffen. Hierbij is uitgegaan van een gemiddeld rantsoen.

Varkens

In de varkenshouderij wordt het voerverbruik berekend per gemiddeld aanwezige zeug en/of per aanwezige vleesvarkensplaats per jaar. Op een vermeerderingsbedrijf zijn verschillende diergroepen aanwezig, namelijk guste en dragende zeugen, kraamzeugen, opfokzeugen en gespeende biggen. Van de productieve zeugen is op enig moment circa 25% kraamzeug en 75% dragend of gust. Elk jaar moet een gedeelte van de zeugen worden vervangen vanwege leeftijd, gezondheidsproblemen of onvoldoende prestaties. Hiervoor worden nieuwe zeugen opgefokt. Per zeugenplaats worden gemiddeld 30 biggen geproduceerd.

In tabel 21 is het voerverbruik per gemiddeld aanwezige zeug en per vleesvarkensplaats per jaar inzichtelijk gemaakt. Ter verduidelijking de 30 gespeende biggen die een gemiddeld aanwezige zeug produceert verbruiken gezamenlijk 869 kilo voer per jaar.

Tabel 21 Voerverbruik in kg per gemiddeld aanwezige zeug en per vleesvarkensplaats per jaar.

Voerverbruik in kg		
	Per gemiddeld aanwezige zeug/jaar	Per vleesvarkensplaats/jaar
Opfokzeugen	96	
Zeugen	1.267	
Biggen	869	
Vleesvarkens		793

Het rantsoen van varkens bestaat grotendeels uit granen, van 42,5% in zeugenvoer, tot 69% in het biggenvoer. Zeugenvoer bestaat daarnaast nog voor 23% uit co-producten uit gemalen maïs en tarwe (bijv. tarwezetmeel). Oliezaden zijn voor de dieren ook een belangrijk bestanddeel van het rantsoen (van 12,5 tot 17%)

Door de aanwezige dieren in 2021 te vermenigvuldigen met de hoeveelheid voerverbruik per dier per jaar (tabel 21) en rekening te houden met het aandeel in het rantsoen, is het voerverbruik in tonnen voor ieder ingrediënt in beeld gebracht in tabel 22.

Tabel 22 Voerverbruik in tonnen per jaar voor de varkenshouderij in Utrecht | 2021

Grondstoffen	Voerverbruik in tonnen per jaar voor de varkenshouderij in Utrecht				
	Zeugen voer	Biggen voer	Vleesvarkens voer	Totaal	%
Granen (tarwe, gerst, rogge, haver, triticale, mais)	7.098	7.348	61.909	76.355	59
Co-producten uit gemalen mais en tarwe (tarwezetmeel, tarwegistconcentraat tarwegries)	3.842	319	8.119	12.280	10
Oliezaden (sojahullen, koolzaadmeel, zonnebloemmeel)	2.088	1.810	14.716	18.614	14
Co-producten uit de suikerindustrie (bietenpulp, melasse)	1.002	213	2.030	3.245	3
Dierlijke producten (vismeeel en verwerkte dierlijke producten)	84	0	507	591	0
Palm- en sojaolie	2.255	532	12.179	14.966	12
Vitaminen en mineralen	334	426	2030	2.790	2
	16.702	10.649	101.490	128.841	100

Onder granen wordt onder andere tarwe, gerst, rogge, haver, triticale en maïs verstaan. Dit zijn gewassen die goed in het Noordwest Europese klimaat geteeld kunnen worden. Echter is ook de grondsoort van belang voor een geslaagde teelt. Zo is deze teelt op veengronden niet of nauwelijks mogelijk. De gemiddelde graanopbrengst in Nederland, Frankrijk en Duitsland is 7,3 ton per hectare. Om de 76.355 ton granen in Utrecht dan wel in Nederland te kunnen telen is 10.405 ha nodig. Daarmee is bijna 60% van het rantsoen afgedekt. De overige grondstoffen in het rantsoen zijn diverse co-producten, denk aan bijvoorbeeld bietenpulp en melasse uit de suikerbiententeelt en bijvoorbeeld tarwezetmeel als co-product uit gemalen tarwe. Aangezien dit om bijproducten gaat vanuit andere industrieën zijn hier geen hectares tegenover gezet.

Pluimvee

Voor de berekening voor de pluimveebedrijven wordt dezelfde werkwijze gehanteerd. Allereerst wordt het voergebruik per leggen en per vleeskuikenplaats per jaar in beeld gebracht. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de dieren die regulier gehouden worden en de dieren die volgens het Beter Leven concept worden gehouden. In de verdere berekening wordt gerekend met een gemiddelde tussen deze twee vormen van houderij. (Tabel 23)

Tabel 23 Voerverbruik per leggen en vleeskuiken per jaar.

Voerverbruik per leggen en vleeskuiken per jaar			
	per dier regulier	per dier Beter leven	Gemiddeld ca.
Leggen	39,2	40,3	39,7
Vleeskuiken 2.400 gr	28,2	28,1	28,2
Ouderdieren	47,7	39,7	43,7

De samenstelling van het voer voor de legkippen en de vleeskuikens wordt inzichtelijk gemaakt in tabel 24. Waar het legmeel voor de legkippen voor 64% uit tarwe en maar 5% uit maïs bestaat, liggen de verhoudingen bij de vleeskuikens anders. De vleeskuikenkorrel bevat maar 25% tarwe en veel meer maïs, namelijk 42%.

Tabel 24 Voerverbruik van de Utrechtse pluimveehouderij in tonnen | 2021

Grondstoffen	Voerverbruik van de Utrechtse pluimveehouderij in tonnen			
	Legmeel	Vleeskuikenkorrel	Totaal	%
Mais	3.499	8.890	12.389	14
Tarwe	44.786	5.279	50.065	55
Zonnebloemmeel	0	3.154	3.154	3
Kalksteen	6.298	1.386	7.684	8
Soyaboonmeel 48,5-50% CP	3.499	1.131	4.630	5
Raapzaat extract	9.797	529	10.325	11
Soyaboon olie	0	316	316	0
Vitaminen en mineralen	2.099	541	2.641	3
Totaal verbruik	69.978	21.228	91.206	100

De opbrengst van korrelmaïs is ca. 12,5 ton per hectare, de opbrengst van tarwe is 7,3 ton per hectare. Deze opbrengsten gelden voor Noordwest-Europa. Van korrelmaïs is totaal 12.389 ton nodig wat staat voor 991 hectare. Om de benodigde 50.065 ton tarwe in eigen regio te kunnen telen moet daar 6.858 hectare voor beschikbaar zijn. In totaal is er 7.849 ha nodig om 65-70% van het rantsoen voor de Utrechtse pluimveehouderij lokaal te telen. De overige bestanddelen van het rantsoen zijn restproducten uit andere industrieën welke tot waarde gebracht worden in de pluimveesector, of zijn grondstoffen welke niet geteeld kunnen worden onder de Nederlandse omstandigheden.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

- Er is een relatie tussen de bodemsoort, de druk op de grondmarkt en daarmee de grondprijs. Goede vruchtbare gronden, zijn geschikt voor zowel melkveehouderij als akkerbouw en fruitteelt. Hierdoor is er op deze gronden sprake van een hogere druk op de grondmarkt en hogere grondprijzen. De investeringscapaciteit van de melkveehouderij is kleiner dan van bedrijven met hoogrenderende teelten, waardoor het in deze gebieden moeilijker is voor melkveehouders om grond aan te kopen. Hierdoor zijn melkveebedrijven op deze gronden in het algemeen intensiever en op de veengronden extensiever.
- Om de intensiteit te verlagen kan een melkveehouderij het areaal onder het bedrijf vergroten of minder dieren houden. Wanneer samenwerking een mogelijkheid is om te voldoen aan de grondgebondenheidsnorm bestaat voor de intensieve bedrijven op vruchtbare gronden de mogelijkheden om met nabijgelegen akkerbouwers samen te werken. Voor extensievere bedrijven is een verkleining van de veestapel een passendere mogelijkheid. Grond aankopen of pachten van stoppende melkveebedrijven is een andere mogelijkheid voor het creëren van een lagere veebezetting. Dit is een lastige opgave omdat grond beperkt op de markt komt en het veelal financieel niet haalbaar is voor individuele melkveebedrijven om deze grond aan hun bedrijf te binden.
- Het behalen van de norm van 2,5 GVE/ha (interim omgevingsverordening Provincie Utrecht 10 maart 2021) ligt, mede gezien de autonome afname van het aantal bedrijven en het aantal melkkoeien in Utrecht tot 2030, op provinciaal niveau, binnen de mogelijkheden. De impact op individuele bedrijven kan, afhankelijk van de ligging en de huidige veebezetting per hectare, alsnog aanzienlijk zijn en grote consequenties hebben. Dit is mede afhankelijk van de beschikbaarheid van grond en financiële uitgangspositie van het melkveebedrijf. Ter illustratie: indien een bedrijf met 3,5 GVE/ha zijn veebezetting dient te verlagen naar 2,5 GVE/ha is tot 40% extra hectares grond nodig. De uitdaging die hiermee samenhangt is op het juiste moment, op de juiste plek de grond van de stoppende ondernemers beschikbaar te laten komen voor de blijvende ondernemers. Dit is niet altijd vanzelfsprekend en afhankelijk van de fasering van beleid en het gebied.
- De grondbehoefte vanuit de landbouw zal mede afhangen van de eisen die gaan gelden rondom grondgebondenheid. De manier waarop de grondgebondenheid ingevuld mag worden, binnen welke regio en via welke vormen: bijvoorbeeld aankoop, pacht of samenwerkingsverbanden, zijn hierin bepalend.
- Het invoeren van extra duurzaamheidseisen, zoals verlies derogatie, stikstofreductie, dierwelzijn/concepten werkt kostprijsverhogend. Samen met de onzekerheid over onder meer de stikstofmaatregelen en de mogelijke toekomst van het bedrijf, leidt dit tot een (tijdelijke) stilstand. De eerste jaren van de periode tot 2030 zullen, wat betreft uitbreiding van bedrijven, in het teken staan van een pas op de plaats maken. Zodra er meer duidelijkheid is op welke plaatsen en onder welke voorwaarden veehouderij is toegestaan, zal er weer beweging komen en zullen er zeker ondernemers zijn die gaan investeren in verduurzaming en/of groei. Deze groei zal maar gedeeltelijk voor 2030 worden gerealiseerd.

- Er is geen standaard verdienmodel voor extensivering of natuurinclusieve landbouw. Er worden initiatieven ontwikkeld om ervaring op te doen met verschillende opties om de inspanningen voor een natuurinclusieve(re) bedrijfsvoering te belonen. De bestaande vergoedingen zijn veelal afkomstig van overheden in de vorm van bijvoorbeeld subsidies (o.a. GLB en ANLb), dit is geen verdienmodel. Zonder deze structurele langjarige overheidsbijdrage is het realiseren van een verdienmodel voor een groot deel van de bedrijven zeer moeilijk.

4.2 Aanbevelingen

- Niet alleen de landbouw vraagt de komende jaren om grond, ook natuur, wonen, infra, recreatie en energie vragen ruimte. Hierin dienen slimme keuzes gemaakt te worden, want niet alles kan en niet alles kan tegelijk. Pas op voor het maken van systeemfouten, waardoor een bepaalde groep of sector vastgezet wordt en/of later in de problemen komt.
- De komende jaren zijn stoppers te verwachten, men stopt met het houden van vee, maar dit houdt nog niet in alle gevallen in dat de grond op de markt komt. Vanwege de grote verschillen binnen Utrecht wat betreft grondsoort en type bedrijven is de druk op de grondmarkt niet overal gelijk. Op basis van aanvullend onderzoek op basis van historische gegevens over grondtransacties in de landbouw kan een betere inschatting gemaakt worden ten aanzien van het vrijkomen van de gronden en de mogelijkheden om de landbouw te extensiveren. De provincie kan een rol spelen in het beschikbaar laten komen van deze gronden voor de extensivering van de melkveehouderij. Hiervoor zal afwaardering van de gronden nodig zijn. Middels aanvullend onderzoek kan in beeld worden gebracht welk bedrag er op provinciaal niveau nodig is.
- Houd rekening met bijkomende effecten bij het invoeren of aanpassen van een norm. Bedrijven die efficiënter produceren (hogere melkproductie per koe en per hectare) hebben gemiddeld genomen een grotere financiële slagkracht om te investeren in duurzaamheidsaspecten zoals dierenwelzijn.
- Als natuurinclusieve landbouw wordt gezien als een gewenste publieke dienst, dan is vanuit dat oogpunt een structurele bijdrage uit publieke middelen, ook in de toekomst, voor de hand liggend. Dit kan bijdragen aan het verdienmodel van de agrariër. De provincie kan een rol spelen in het beschikbaar maken van de benodigde publieke middelen.

Bijlage 1 Tabellen

Tabel bij grafiek 1: Verdeling bedrijven over de GGA-gebieden in 2021

	Melkvee	Vleeskalveren	Geiten	Zeugen	Zeugen/combi	Vleesvarkens	Pluimvee
Eemvallei	16%	11%	9%	32%	25%	16%	33%
Kromme Rijnstreek	10%	8%	11%	7%	9%	15%	7%
Oostelijke Vechtplassen	9%	3%	13%	7%	7%	2%	4%
Utrechtse Heuvelrug	2%	5%	0%	0%	0%	6%	0%
Utrechtse Venen	11%	8%	9%	4%	7%	4%	0%
Utrechtse Waarden	22%	6%	24%	21%	18%	17%	7%
Vallei Utrecht	7%	50%	18%	14%	14%	33%	45%
Veenweiden de Meije	10%	5%	9%	11%	14%	6%	0%
Vijfheerenlanden	12%	6%	7%	4%	7%	1%	4%

Tabel bij grafiek 2: Verdeling dieren over de GGA-gebieden in 2021

	Melkvee	Vleeskalveren	Geiten	Zeugen	Zeugen/combi	Vleesvarkens	Pluimvee
Eemvallei	15%	7%	14%	33%	29%	11%	27%
Kromme Rijnstreek	12%	4%	9%	4%	9%	13%	4%
Oostelijke Vechtplassen	9%	1%	11%	0%	0%	0%	6%
Utrechtse Heuvelrug	2%	4%	0%	0%	0%	1%	0%
Utrechtse Venen	12%	14%	5%	0%	0%	4%	0%
Utrechtse Waarden	23%	3%	10%	19%	16%	35%	17%
Vallei Utrecht	5%	57%	39%	31%	20%	33%	40%
Veenweiden de Meije	9%	7%	11%	11%	13%	3%	0%
Vijfheerenlanden	12%	3%	0%	1%	12%	0%	6%

Tabel bij grafiek 3: Verdeling van melkveebedrijven per grootteklasse in aantal stuks melkkoeien per GGA-gebied in 2021

	<20	20-49	50-74	75-99	100-149	150-199	200-349	350-499	>= 500
Eemvallei	2%	16%	34%	24%	17%	6%	1%	0%	0%
Kromme Rijnstreek	2%	13%	18%	25%	29%	9%	3%	2%	0%
Oostelijke Vechtplassen	2%	16%	34%	24%	17%	6%	1%	0%	0%
Utrechtse Heuvelrug	7%	18%	18%	21%	32%	4%	0%	0%	0%
Utrechtse Venen	5%	16%	34%	23%	16%	2%	2%	2%	1%
Utrechtse Waarden	4%	17%	28%	23%	19%	6%	2%	1%	0%
Vallei Utrecht	9%	24%	32%	21%	14%	0%	0%	0%	0%
Veenweiden de Meije	7%	18%	28%	21%	20%	5%	3%	0%	0%
Vijfheerenlanden	3%	21%	26%	20%	21%	4%	4%	0%	0%

Tabel bij grafiek 4: Intensiteit in melkproductie per hectare van de gespecialiseerde melkveebedrijven per GGA-gebied in 2021

	Gemiddelde melkproductie / koe	Melkproductie / ha
Eemvallei	8.671	14.465
Kromme Rijnstreek	8.679	16.394
Oostelijke Vechtplassen	8.042	13.094
Utrechtse Heuvelrug	8.376	14.909
Utrechtse Venen	7.730	13.938
Utrechtse Waarden	8.021	15.434
Vallei Utrecht	8.149	15.232
Veenweiden de Meije	7.690	13.548
Vijfheerenlanden	7.927	14.064

Tabel bij grafiek 5 en 6: Percentage bedrijven en melkkoeien met weidegang per GGA gebied in 2021

	Bedrijven	Melkkoeien
Eemvallei	91%	91%
Kromme Rijnstreek	89%	82%
Oostelijke Vechtplassen	97%	97%
Utrechtse Heuvelrug	93%	91%
Utrechtse Venen	98%	98%
Utrechtse Waarden	89%	87%
Vallei Utrecht	90%	88%
Veenweiden de Meije	99%	99%
Vijfheerenlanden	98%	95%
Nederland	81%	76%

Tabel bij grafiek 7: Aantal dieren en bedrijven met melkvee en verwachte ontwikkeling

Melkvee	2010	2015	2021	2030
Bedrijven	1.439	1.176	1.130	710
Dieren	90.526	86.309	94.327	72.650

Tabel bij grafiek 8: Type mestaanwending op grasland per GGA-gebied in 2021

	In sleufjes van maximaal 5 cm breed en minstens 5 cm diep in de grond	Deel in sleufjes van max. 5 cm breed in de grond en deel in strookjes van max. 5 cm breed op de grond	In strookjes van maximaal 5 cm breed op de grond	Breedwerpig bovengronds
Eemvallei	92%	5%	5%	1%
Kromme Rijnstreek	71%	19%	17%	0%
Oostelijke Vechtplassen	47%	15%	41%	4%
Utrechtse Heuvelrug	96%	2%	6%	0%
Utrechtse Venen	18%	27%	62%	1%
Utrechtse Waarden	24%	24%	61%	1%
Vallei Utrecht	97%	2%	2%	1%
Veenweiden de Meije	25%	15%	69%	1%
Vijfheerenlanden	32%	17%	55%	1%

Algemene contactgegevens:

Connecting Agri & Food BV

Oostwijk 5

Postbus 511

5400 AM Uden

info@connectingagriandfood.nl

www.connectingagriandfood.nl

Tel. 0413 33 68 00

Colofon

Deze publicatie is in opdracht van:

Provincie Utrecht

Archimedeslaan 6

3584 BA Utrecht

Foto's

Connecting Agri & Food BV

Vormgeving en realisatie

Connecting Agri & Food BV

Disclaimer

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door Connecting Agri & Food BV betrouwbaar geachte gegevens en informatie, die op zorgvuldige wijze in onze analyses en prognoses zijn verwerkt. Noch Connecting Agri & Food, noch ingeschakelde derden kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventuele aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd.

© Connecting Agri & Food, 2023

Deze publicatie is alleen voor eigen gebruik. Het gebruik van tekstdelen en/of cijfers is slechts toegestaan indien de bron duidelijk vermeld wordt. Verveelvoudiging en/of openbaarmaking van deze publicatie is niet toegestaan, behalve indien hiervoor vooraf schriftelijke toestemming is verkregen van Connecting Agri & Food BV.